

КЛИМАТИ
У КРАЇНИ

ЗБІРКИ НАЦІОНАЛЬНОГО МУЗЕЮ У ЛЬВОВІ.

ІНЖ.-АРХИТЕКТ В. ПЕЩАНСЬКИЙ.

ЗМІСТ:
ДАВНІ КИЛИМИ УКРАЇНИ

З 20 РИСУНКАМИ І 9 ЗНИМКАМИ.

ЛЬВІВ, 1925.

ЗБІРКА НАЦІОНАЛЬНОГО МУЗЕЮ У ЛЬВОВІ

Ж. АРХИТЕКТ В ПЕЩАНОРКНН

ДАВНІ КНИЖКИ УКРАЇНИ

З 20 РОСЧУНКАМИ І 9 ЗНІМКАМИ

Львів 1928

ЗМІСТ:

Від Редакції	4
Походження українського килимарства	5
Роди килимів на Україні	6
Техника укр. килиму	7
Краски до крашення вовни	8
Крашення у Гуцулів	9
Орнамент на килимах	10
Галицькі килими	12
Проби відродження давнього килимарства	13
Література предмету	14
Знімки	17—32
Рисунки	I.—XX.

Виданням сим Управа Національного Музею у Львові зовсім не думає окончено розв'язати усі питання походження і техніки давнього українського килиму. Головна мета сього видання є — допомогти глядачам збірок українських килимів у Львові зрозуміти їх велику вагу, як памяток буйного колись прояву мистецької уяви і творчости в широких верствах українського люду. З хвилиною, коли на основі сеї книжечки краса давнього українського килиму виступить у всій своїй силі перед душевними очима глядача і він захопиться тими ніжними цінностями твору незвісного мистця з люду так, що зможе своє сильне вражіння передати другим — ціль видання буде осягнена. Наколиж прихильники і витворці нового килимарства схотять зачерпнути дещо з сеї книжечки для створеня кращих виробів в духови давніх традицій українських килимарень, то українська суспільність наблизиться значно до так потрібного усуненя з ринків збуту поганих виробів, що сьогодні заливають усі крамниці під назвою „людових українських килимів“.

Памяти перших збирачів українських килимів Галичини — Володимира Федоровича з Вікна і професора Володимира Шухевича зі Львова присвячує отсе видання

Управа Національного Музея.

Видано 300 примірників.

Управа Нац. Музея додає до кожної книжки, набутої в Музеєви, один акварельний рисунок давнього килима.

Осібю можна набувати комплекти 12 аквар. рисунків килимів по 50 зл.

Дещо про стародавні українські килими

Походження українського килимарства. Одною із зовсім забутих і цілковито неперсліджених ділянок українського народного мистецтва є килимарство. Коли воно почалося на Україні — певно сказати не можна, та очевидно дуже давно, коли збережені зразки к. XVII ст. *) є так досконалі з художнього і з технічного боку, що зовсім не уступають тогочасним коврам Персії, де коври стали виробляти ще в глибокій давнині. З огляду на ці дорогоцінні зразки українського килимарства к. XVII ст. належить думати, що воно почалося на Україні значно раніше, бо ж в людовому мистецтві ані технічна, ні мистецька сторона не виявляються зразу в досконалому виді, лише розвиваються поступенно, деколи навіть протягом довгих століть.

Якби воно не було, але найстаршу згадку про килими у східного Словянства стрічаємо у арабського письменника Ібн Фадлана (VIII ст.) в описі похорону словянського вождя, а останки тканин попадаються іноді в розкопаних гробах і могилах на кістяках вікодавніх мешканців різних частин України.

Безумовно, що килимарство переняли наші предки зі Сходу, головню з Арабії і Персії, куди вони ходили для торгівлі ще в VI—VII ст., доходячи — по свідочтву арабських письменників, що називали їх народом підприємчивим і торговельним — навіть до Багдаду. — Крім сього кочевики на степах України везли з собою завсе значну кількість килимів, що служили їм за постіль і стіни в шатрах, тож од них можна було таки не одно переняти, особливо власникам стад овець.

І дійсно розвиткови килимарства на Україні сприяла обильність сирого матеріялу — овечої вовни і робучих рук жіноцтва, так дуже потрібних у сій ділянці домашнього мистецтва. Тимто ще й сьогодні стрічаємо чимало виробів коврових і килимових у народів з розвиненим скотарством, нпр. в Середній Азії, Персії, на Кавказі, на Балкані і в Карпатах у Румунів та українських Гуцулів. Краї без виразного характеру дрібного скотарства, нпр. Великоросія, ніколи не мали самостійних килимарських виробів, тільки користувалися привозними килимами як предметами роскоші. Зате в кочевиків-скотарів коври були предметом житевої потреби, бо стіни кибіток і шатер найкраще вкривають коври, та служать замість дверей і перегород. Тимто саме виконання поодиноких коврів і їх назви змінялися відповідно до їх призначеня. І так в Середній Азії і тепер існують ось такі відміни коврів: „намазлик“ — невеличкий коврик з орнаментом по середині на подобу заглибленя - ниші з характерним для мосліму верхом т. з. „міхрабом“ — молитовний килим, який укладають

*) Нпр. Коць Нац. Музея з Лаврської коцарської робітні, занеханої 1692 р.

головою в сторону Мекки; „махраби“ довгі коври, наче зложені з ряду намазликів — родинні молитовні коври; „енксі“ — невеликі килими симетричного орнаменту, що їх уживають як завіси на отворах кибіток і шатер; „капуннук“ — невеличкий повздовжний ковер для прикраси над дверми; „іюлами“ — 30-70 см широкі і около 25 м довгі коври, вузкі наче хідники, завішувані в кибітках і шатрах по карнизу, де сходяться коври стін і стелі; „осмолдуки“ — коври-мішки на зовнішній стороні бесаг пришиті до полотна, що спочиває на спині коня чи верблюда; „мафрачі“ — найтонші і найдорогші коври-мішки, що розкриваються мов куверта, виконувані дівчатами для приданого; а різного рода „халіче“ — себто волохатими коврами з ворсом, яких відміною є розповсюднені в Європі стрижені „дивани“ — накривають долівки, послугуються за постіль до сну і сидження...

Роди килимів на Україні. Були колись і на Україні коври для всіляких цілей. Їх зразки заховалися до наших часів: „Ліжники“ — коври з грубих вовняних ниток, звичайно гладкі або мережані, служили за постіль; „Полавочники“ — вузкі а довгі коври з поперечним або поздовжним орнаментом служили до накривання ослонів - лавок; „Килими“ — коври всяких типів і розмірів служили до накривання столів, звичайно з орнаментом укладеним симетрично на довжину, або з обох кінців голівками до середини і лученим з тлом у виді сітки через три-чотири нитки основи по різним напрямкам, щоби м'ягче уклалися як скатертину; „Килими на стіни“ з орнаментом прямокутно-рівнолеглим по полям сиджень (рис. 4), або прямокутним; „Коці“ — т. є коври стрижені, дуже дорогі виробом і тому уживані тільки багачами, як предмет роскоші, тож вони були мало розповсюднені і дійшли до нашого часу в дуже малій кількості; „Килими-коці“ були виконані тільки в деяких головніших місцях, як нпр. усі орнаменти на згорівшому килимови Полубутка — технікою стриженних, а тло — килимом (гл. Українське Мистецтво — I' Art d' Ukraine В. Щербаківського, тб. II.). Уживані під сучасну пору молдавські і гуцульські — „Бесаги“, себто перекидні торби з коніпляного полотна, або ткані на половину з вовни у поперечні пруги, в старину були як середноазійські осмолдуки — чистими килимами.

Як у первожерелах українського килима в Азії, так і на Україні до полов. XIX. в., поки людського килимарства зовсім не виперли і не загубили дешеві погані вироби фабричні, промисл цей находився майже виключно в жіночих руках. Для первісного килимарства не треба було якихось складних уряджень і приладів: веретено або прялка — коловорот, кросна — вертикальна деревляна рама як варстат, та одна-друга посудина до барвлення вовни — ось усе приладдя килимарки, що бралася до роботи для своєї потреби, але не для продажу.

Найстарші килими України були звичайними безбарвними коврами, званими в Азії: палас, сумак, гілім, відки й пішла українська назва „килим“. Згодом під впливом мистерно прикрашеного всякими узорами „халіче“ — на Україні з'являються „коці“. Але спосіб їх виробу дуже різнився від способу прийнятого на Сході. Україна, перенявши техніку, все таки дала свою питому мистецьку сторону сій роботі, тим яркішу, що ніде народній мистецький хист не находив стільки простору для свобідного лету творчої уяви, як тут на килимови. На причуд просто і ясно стилі-

зований рости́нний орнамент, глибоко тонке розуміння і прочуття сполуки красок, незрівняна по барвам лагідно пливких узорів і акварельними переливами гамма відтінків основної краски тла, все це свідчить за великі мистецькі досягнення українського народу в минулому і за високі можливості в будучому.

Давні українські килими збереглись майже виключно по старих церквах, завдяки звичаєви покривати труну мерця килимом. Згодом виперли їх яркі риночні вироби, а килими викинено на горища, в сторожки, хідниками на долівку і т. п. Щойно з початком ХХ. ст. свої та, зі шкодою для справи обсліду сих скарбів національного мистецтва, чужинці — любителі і торговці почали за безцін скуповувати кращі зразки давніх килимів і вивозити їх за границю, де вони справедливо знайшли вповні заслужене приняття в музеях Америки, Англії... Багаті збірки музеїв — Полтавського, Київського (біля 1000 килимів) і Чернігівського, не мають таких першорядних зразків, які попали за границю, або в руки приватних збирачів. Приватні збірки одначе легко нищилися, ось в січні 1918 р. згоріли в Києві збірки килимів проф. Грушевського і В. Г. Кричевського, знаменитого знавця і збирача української старини взагалі, та килимів з окрема, а на початку війни згоріла дорогоцінна збірка галицьких і подільських килимів Володислава Федоровича у Вікні. Інші приватні збірки пали здебільша жертвою революційної заверюхи, як предмети „зайвої роскоші“.

Килимарський промисл на Україні обнимав — Полтавщину із сумежною смугою Харківщини, Київщину, полудневу часть Чернігівщини, Поділя і часть Волині, сусідної з Київщиною. Волинські килими дещо ріжнилися від килимів інших земель України не техникою, тільки орнаментом, що був майже виключно копіюваний з французських килимів і матерій з перевагою білих і яснозеленковатих (фисташкових) тонів тла. Іх то звичайно і називали „польськими“. Подібного рода килими виробляли також і на Полтавщині та Київщині в майстернях поміщицих дворів, звідки й пішла їх назва „панських“. Галичина відріжнялася від України техникою і орнаментом і разом з Бесарабією оставала в близкому спорідненню з Балканом. Катеринославщина і Херсонщина, що до пол. ХVІІІ. ст. ізза ворожих набігів та воєн не мали постійного населення, самостійного килимарства не розвинули.

Техника українського килиму незвичайно проста і близько підходить до виробу сер.-азійських гілімів, а деколи кавказських паласів. На стоячу (вертикальну) раму-кросно, що заступає ткацький варстат (станок), натягається основу з рівнобіжних коніпляних, а в тонших і кращих килимах вовняних ниток. Під сю основу підкладають рисунок узору-орнаменту в природну величину і вовняними нитками відповідної краски ткуть зпершу орнамент. В часі тканя нитку останнього утка тла не завсе звязували з ниткою утка орнаменту; иноді звязували їх тільки через 3—4—5 нитки, подібно як у кавказських паласах, призначених на скатерті, щоби ковер після праня *) не дуже збігався і рівно лежав.

*) Старинні українські килими дуже гарно перуться, не линяють і від праня не псуються. Найкрасше прати їх літом у річній воді, намилюючи звичайним або зеленим милом на дошці або на траві і протираючи мягкою щетинною щіткою. Дуже брудні килими належить після праня оставити на 2—3 години в розчині потовченої гірчиці у воді, після чого основно переполокати водою.

Узор — орнамент виконували не на всю величину килиму за рядом, тільки відповідно до повторення узора „рапортами“. Такий один спільний для всього килиму рапорт виконували частями на належних місцях, а незароблені місця виповняли іншими належними рапортами. Тож тканя йшло не рівнолегло до краю килима, лише віддільними частями, відповідно до замислу і бажання ткача. В наслідок сього на старинних килимах уток тла йде не рівнолеглими поперечними, а скісними хвилястими рядами, що часто перегороджуються і входять один у другий. Через те при різних відтінках ниток виступає більша мистецька принада лагідно різноманітного тону тла. Се вмисне, а не випадкове перемішування різної сили окрашених ниток свідчить за велике мистецьке чуття людових майстрів. — Тла правильного утка з рівно окрашених ниток, мимо різнобарвного орнаменту, викликають вражіння тяжкої одноманітності, яка гнєте нас в килимах 2-ої половини ХІХ. в. з часу упадку килимарства і особливо в килимах теперішнього фабричного виробу. Правда, що давній спосіб нерівномірного тканя давав завсе однобоко дещо скривлену й стягнену площу в килимах для долівок, лавок і стін, але в килимах — скатертях з сітковою сполукою утків сеї недостачі не було.

Ниткою утка обводять основу з одної і другої сторони (рис. 1), подібно як хвостом оплітають кілки плота і осаджують ткань гребенем; уток виходить двосторонній і зовсім однаковий. Із сим дуже старим і очевидно скрізь розповсюдненим способом тканя стрічаємося і в первісних народів Африки, Австралії і Америки.

Але крім сього способу на Поділю та в Полтавщині іноді стрічається ще спосіб роботи на лежачих кроснах, з яких виходить ковер однобічний, в якому оборотна сторона по контурі орнаменту йде вузлами, подібно як у кавказських сумахах.

Галичина, деколи західна частина Поділя і Бесарабія виробляли на ткацких станках. В сих килимах уток орнаменту і тла робиться одночасно вповні рівнолеглими рядами і тому при загальному убожестві красок їх геометричного орнаменту сі килими є одноманітні, нудні і взагалі виявляють у виробців тільки рідко мистецьке почуття.

Крашення вовни грало вельми важну ролю в килимарстві, бо ходило за гарні тони і тривкість барв, які би давали бажаний мистецький образ і не линяли ані на сонці, ані в воді. Тому то вовну красили виключно рстинними красками, що дають незрівнану яскравість, чистоту і мягкість тона. Уживані від якогось часу краски — анілінова і алізарінова — слабі, линючі і змінні у відтінках, та не тільки що псують вовну, але й не можуть дати тої ніжної краси і гармонії різноманітних барв обробленого поля килиму, яке ціхує усі давні килими з вовни, окрашеної рстинними красками.

Краски до крашення вовни приготовляли ось з таких рстин: ясно жовту з цибуляної лупини, а дуже ярку жовту з ягід крушини в алуновій і циновій протраві; темно-жовту з гречаної луски або ягід крушини. — Усі відтінки червоної краски, починаючи з ясно червоної, аж до темно-бурої діставали з червця (*Coccus illicis*), комахи кулистої форми фіолетно-чорної краски, що живе на листю дуба, яку збирали і сушили в місяці юнію — червні. Крім сього вирабляли червоні краски деколи з коріня марени (крап — *Rubia tinctorum*); коріня збирал

другого і третього року після посадки різки, сушили, мололи на порошок і прятали його від діляння світла і воздуха.

Крушина давала чотири різні краски: червону, зелену, жовту і коричняну (цинамонову); неспілі ягоди крушини сушили і мололи на порошок для жовтої краски; зрілі ягоди висушені і стерті давали гарну — зелену; переспілі — ясно червону, а кора віток давала коричняну (цинамонову) краску.

Синю краску добували з індігоносною рослини — кругик (*Indigo tinctoria*); зрізані в цвіті рослини кладуть в шаплик з водою, де вони шумують і дають осад, який по злитю води збирають і сушать.

Зелені краски — крім зрілих ягід крушини добували ще з лупини цибулі і крутика, а ясніші зелені і голубо зелені тони діставали з мідяних опилків, полигих кислим молоком або оцтом.

Білу краску шерсти отримували, білючи шерсть у воді з вапном; але чисто білої краски в килимах не стрічається, вона має або жовто-сірий відтінок, або підходить до тону слонової кости. А що вовну красили невідтовщену, то її питомий м'який золотистий блиск зберігався і проглядав через всяку краску, надаючи їй особливий м'який відтінок. Чисто білу краску на килимах поч. ХІХ. в. одержували через відтовщення вовни і білення у хлорови.

Чорні і сірі краски для білої вовни діставали з чорнильних дубових орішків.

Перед крашенням вовняну пряжу вимокували у вапняній воді для того, щоби краска гарніше клалася на пряжу. За протрави уживали — залізного купервасу і алуна (*Alumen*), а за солі до закріплення красок на пряжі — мочи і сірчаної та цитринової кислоти.

Крашення в Гуцулів. Галицькі Гуцули красять свою вовну инакше як на Україні. Ось по описови В. Шухевича („Гуцульщина“ т. І. стр. 152—153) їх способи крашення. — Червону вовняну пряжу роблять з білої, вкладаючи до кипячого лугу (з попелу букового дерева) білу вовну на 2—3 години, для протрави після того дають їй до осібної краски з черчети (кошенілі), змішаної з галуном і розпущеної в кипячому борщі з червоних бураків для закріплення (*fixage*), — найдовше на одну годину, часто і обережно перевертаючи, а по годині сушать.

Чорну вовну дістають прямо з мицьки-смушків молодих овець, через що вона і називається мицькова; такої вовни не треба красити, вона остає завсе одностаино чорною.

Темно-рудаву вовну старих овець красять на чорно ось як: сухі та спілі стручки вилущеного бобу заварюють враз із зернятами соняшника, брезілією та вільховою корою; відвар зливають до бодні і кидають туди вовну на 3—4 доби, часто її перевертаючи, після чого сушать на воздусі. Така вовна не тратить гарної чорної краски, вона стає густішою і тревалішою, але в дотикови вона не так ніжна як мицькова.

Жовту краску роблять з зановіти (*Genista tinctoria*), яку сушать і товкуть у ступі, а додавши кори з дикої яблуні та дещо потовченого галуна, варять у кваснім борщі з житнього грису або у сирватці; відвар перещіджують і заварюють наново, та після того, кидають туди білу вовняну пряжу, де вона за пів години стає жовтою.

Червону краску роблять двояким способом: або з черчети (червця), або з материнки і з листя дикої яблуні. Висушену материнку і листя яблуні товкуть у ступі, поливаючи утовчене водою, аж зробиться густа мязга; сю мязгу збирають у плахту, завязують і пригнічують каменем, що витискає червону краску, яку переварюють у борщі. Самуж пряжу красять зпершу на жовто, а відтак дають її до киплячої краски, де пряжа мокне так довго, аж стане червоною; чим довше остає вона в красці, тим червонішою буде.

Голубу краску роблять так: збирають сиклини молодого парубка у деревляну посудину і полишають їх звичайно на печі у теплом місці протягом девяти днів; коли сиклини піchnуть киснути (ферментувати), додають до них трохи синього каменя і полишають се ще на 3 дні у печі, через що твориться амоно-мідяний окис темно-голубої барви; до сего барвника вкладають білу пряжу на так довго, поки вона дістане бажану (яснійшу чи темнійшу) голубу барву.

На зелено красять пряжу тим способом, що кидають її вперед до жовтої краски, а відтак до синьої; залежно від того, як довго пряжа в одній або другій красці оставала, дістає вона різні відтінки зеленої краски.

Окрашені згаданими і другими рстинними красками килими, поминаючи вже неоднократне праня за життя перших властителів і самі несприяючі умовини пізнішого зберігання*), все таки заховують свої первісні краски, що вражають нас живою м'яккістю і чудовою гармонією злуки.

Орнамент на килимах був рстинний і лінійний геометричний. Рстинний орнамент був поширений на лівому березі Дніпра, а геометричний на правому і в Галичині. Як сам виріб так і орнамент первісно були переняті зі Сходу, але відтак форми орнаменту переробилися на свої питомі, де східного впливу майже зовсім не помітно. Галичина так і остала при перенятому геометричному орнаментові, роблячи лише слабкі спроби примістити тут і там геометризований рстинний орнамент, особливо на килимах з околиць між Дністром і Збручем.

Східний вплив на орнамент укр. килимів йшов двома ріжними шляхами. Із Середньої Азії і Персії йшов на лівобережну Україну переважно рстинний орнамент, а з Малої Азії і Сирії йшов геометричний орнамент через Балканський півострів, по Дунаєви і Дністру на Бесарабію, правобережну Україну і Галичину. Очевидно, що Дніпро не міг бути різкою границею розповсюдження одного чи другого орнаменту і з часом на правобережній Україні ми помічаємо поступену появу більше художнього рстинного орнаменту на місце простого і вбогого геометричного.

Найдовше задержався геометричний орнамент на Поділю і завдяки тому на збережених зразках ми можемо прослідити і тут поступенний перехід від геометричних до рстинних форм узору. Такий послідовний перехід можна помістити на залучених рисунках і знімках з килимів Націон. Музея і других збірок. Рис. 2 представляє

*) Килим-коць з гербом гетьмана Полуботка найшов В. Кричевський на дзвіниці одної церкви на Полтавщині, де в ньому тримали вуголь для кадила. Коць к. XVII. в. Нац. Музея, знайдений автором на горищі одного з мешкальних будинків Київської Лаври, служив таки до переходу вугля. Це не одинокі випадки подібного зберігання мистецької старовини.

чисто геометричний орнамент подільського килиму поч. XVIII. в. На рис. 3 показано початок переходу від геометричних до рослинних форм орнаменту: до чисто геометричних форм долучаються сильно-стилізовані вітки у виді вусиків, а також пучки; на рис. 4 перехід до рослинних форм вже завершився у сильно геометризаних формах цвіту і листя. На рис. 5 геометризація рослинних форм мало помітна, зате сильно переважає стилізація корони цвіта на площині, що дуже нагадує сучасний кубізм (гл. знімка III.); вкінці на рис. 6 бачимо вже чисто рослинний орнамент.

Зразки килимів геометричного орнаменту з Київщини не збереглися, бо тут цей перехід від геометричного до рослинного рисунку під впливом сусідньої Полтавщини з багатим виключно рослинним орнаментом довершився багато раніше. Всеж таки попадаються на Київщині килими XVIII. в. чисто рослинного орнаменту — в обрамленні геометричного рисунку країв (бордюр).

Полтавщина дає найбільше зразків чисто рослинного орнаменту, дуже багатого по різноманітності форм, стилізації і гармонії красок. Давні килими Полтавщини (рис. 10—13) відрізняються від однородних килимів Київщини розмашистим широким рисунком природних пливких форм квітів, що на килимах Київщини (рис. 7—9) є взагалі дрібний і з перевагою острокутних форм.

Харківщина в повітах сумежних з Полтавщиною має орнамент рослинний схожий з київським, а дрібні квітки бувають розміщені по квадратним кліткам тла (рис. 14). Тут помічаємо подібність килиму до давніх плахт українського жіноцтва, на яких остало дуже багато старинного орнаменту.

Багата різноманітність орнаментальних форм укр. килимів розвивається на рівнож багатій різноманітності тонів основного тла (фону). Тло українського килиму буває: біле, жовте, коричняне, сіре, зелене, голубе, синє, червоне, чорне — найрізніших відтінків основних тонів красок. Отсі тла завсе позістають в дивно гармонійній злучі з тонами орнаментів, при чому ніде ні одна не в міру ярка краска не викликає ніякого несмаку хочби дрібною якої дисгармонії. Наколиж майстер помітив, що вибране тло не відповідає своїм тоном гамі красок орнаменту, то спокійно переходив до нового, більш ясного чи темного тону, що більше вдоволяв його смак; килими з такими переходами зустрічаємо не рідко.

Деколи орнамент являє собою дуже старинні форми, переняті зі Сходу. Так нпр. на ямпільському килимі з Поділля зустрічаємо орнамент т. зв. „райське дерево“ (рис. 15 і 16), що дивно нагадує форми асиро-вавилонського „дерева життя“; дальший розвиток цього орнаменту з перевагою стилізованих квіткових форм бачимо на килимі золотоношського повіту Полтавщини (рис. 17), куди занесено його чи то зо східними килимами, шовковими поясами, чи рушниковими вишивками. Подібне повторення форм, знаних навіть в дуже далеких місцях і приміненіх на різних витворах художнього промислу, зустрічається нерідко, нпр. на вишивці підризника кінця XVII., на килимі XVIII. в. та на шматкові перського ковра XVII. в., найдених в тому самому повіті. Але звичайно помічаємо, що певний орнамент є розповсюднений завсе в одній місцевості і лише випадково як складова частина іншого місцевого орнаменту може зустрітися у другій.

На жаль, перевести точніше розміщення орнаменту не то що по селам але й по повітам неможливо, бо збирачі та торговці-антикварі, боячись суперництва, звичайно

скривають місце походження килиму, не розуміючи того, яку непоправну шкоду приносять вони сим для історії мистецтва. А що такий розділ орнаменту по місцевостям був безумовно — вказує на се ось що: на Подніпрівю орнамент плахт, на Подністрівю свиток і кожухів є однаковий в селах по бігови рік, сих найстарших шляхів поширення культури. Рівнож і килими з одним і тим самим рисунком орнаменту на різних тлах і різної гами красок походять звичайно з того самого повіту, а часом і села; час їх виробу різниться на 80—100 літ. Для прикладу вкажемо на килим рис. 17, що передає орнамент трьох килимів, набутих в золотонішському повіті. Килим Націон. Музея має тло коричняне, другий Полтавського Музея — жовте, а третій В. Щербаківського — голубе; на всіх трьох килимах зміни в орнаменті є так незначні, що замітити їх можна тільки при уважному прослідженю. — На килимах із села Ясиновате балтського повіту на Поділі — улюбленим і старанно задержаним до нині орнаментом є квіти в горшках, уставлені поперек килимів, що висіли звичайно вздовж стін за ослонами. Найстарший тип такого орнаменту представляє рис. 4; новіші і повніші типи представляють два килими Музея Наук. Т-ва Шевченка у Львові.

Звичайно, що творча уява килимарів захоплювалася і чужими зразками орнаменту, особливо в часі розцвіту панства на Україні при Елисаветі і Катерині. Багацтво квітистого орнаменту дорогих французких брокатів було жерелом появи гарних китиць цвітів і тонких хвилястих гирлянд; з гобеленів брали мотиви вензелів, мотильків, пташок, а навіть величавих архітектурних колон і луків. Але се вже панські килими по певним рисункам мистців, що давали модний напрямок убраню домів вельмож доби обох цариць.

Початок ХІХ. в. знаменує вже упадок килимарства. Орнамент килимів йде за формами ампіру (empire), псевдокласицизму, а в 50-тих рр. починає наслідувати канвові вишивки. Тло затрачує свою мінливість і лінійний звязок з орнаментом, стає однаково рівної краски, як звичайний ремісничий виріб, в скорому часі мусів зовсім уступити місце дешевшим і принаднішим виробам фабричним. Життя селянина-кріпака, а там невибагливого незаможного хлібороба не сприяло мистецтву.

Галицькі килими — переважно геометричні з Гуцульщини сусідньої з Буковиною і геометризовані квітчасті з Поділя — на жаль не були предметом уваги і пам'яті старших збирачів місцевих 50—60 тих рр. Їх найкращі зразки опинилися у Відні, а зібрані покійним В. Федоровичем у Вікні згоріли 1915 р. Нечисленні останки галицького килимарства по музеям Львова свідчать одначе за дуже високу мистецьку техніку давніх галицьких килимарів. Простий і одноманітний мотив геометричного орнаменту давав килимарям стільки нагоди виявити силу своєї творчої уяви, що ні один галицький килим давньої роботи не є повторенням другого — чи то по русункови, чи по гамі красок. Хоча в геометричному килимови доводилося ткати все за рядом, то все таки з природи нерівномірно окрашена пряжа давала дещо хвилясте різними тонами тло, що зменьшало сувору одноманітність площини килиму. Рівнож і виповнення правильного геометричного рисунку гармонійно різними барвними площинами і смужками давало змогу килимареви виявити свій природний хист мистця якраз у сьому належному доборови тонів красок, що разом зливалися в ніжну мелодію образу, або радісним ярким полум'ям веселили око (нпр. великий ліжник з Космача в Нац. Музею).

Геометризовані клітчасті килими подільського Подністрів'я наближаються вже до українських килимів різнотонним тлом, мистецьким рисунком орнаменту, його вдатним розміщенням і сміливим добором красок.

На галицьких народних килимах не замічаємо тільки того упадочного переходу через чужі стилі, з яким стрічаємося від кінця XVIII. в. і до половини XIX. в. на Україні. Упадок народного килимарства в Галичині виявився з хвилею заведення більших килимарень, у яких стали вживати за основу машинових шпагатів і готової пряжі з невеликою кількістю вовни фабричного витвору і окрашеня. Різкі основні краски хімічного походження не давали килимарям простору до творчості, бо її виперла жура за найбільшу заробітну плату. Мистецтво, що жило в курних хатах при лучиві, вмерло в машинових галях парових фабрик.

Пробл відродження старинного зовсім забутого укр. килимарства стали появлятися на початку XX. в. І так на Україні були дві килимарні: одна Полтавського земства в с. Дехтярях біля Прилук, друга Ханенків в с. Єленівці на Київщині. Але їх управителями були люди різних напрямків, тож їх вироби були різного характеру: в Дехтярях спеціаліст ткач звертав увагу лише на добрий матеріял ткани, а в Єленівці мистець і знавець укр. килиму В. Г. Кричевський дбав головно за мистецьку красу.

Галицьке килимарство пробував був оживити у Вікні від 1887 р. покійний В. Федорович, що в своїй килимарській школі копіював старі рисунки у власних композиціях основних красок. Були ще ткальні килимів у Бучачі гр. Потоцького, у Глинянах свщ. Решетилевича і Косові, але всі вони не змогли вже оживити завмерлого килимарського мистецтва. Навряд чи вдасться се вчинити і новітнім килимарням без вольної творчості дійсної мистецької уяви килимаря-мистця.

Література предмету.

Wierzbicki L. — Wzory przemysłu ludowego. Kilimki i dywany włóścian na Rusi (22 барвні літогр. таблиці). Льв. 1880.

Falkiewicz K. — Wystawa etnograficzna, Tarnopol 1887.

Федорович Володислав — Альбом з етнографічної вистави в Тернополі 1887 р., виконаний для архикнязя Рудольфа 1888 р. Types et costumes de la Russie Rouge, на яких видні зразки тканин одягових.

Вистава килимів Волод. Дзедушицького і В. Федоровича в Кракові 1887 р. і в Пратері у Відні 1890 р.

Вистава килимів Голодислава Федоровича у Львові в ратуші 1891 р.

Galicyski przemysł domowy, Lwów 1890.

Exner W. — Die Hausindustrie Österreichs, Wien 1890.

Riegl A. Dr. — Ruthenische Teppiche, Wien 1891. Die Kilimweberei in Galizien. Wien 1892.

Riegl A. Dr. — Die Kilim-Teppichweberei in Galizien, Wien 1893.

Riegl A. Dr. — Ein orientalischer Teppich vom J. 1202., Berlin 1895 (цінна студія про техніку килимову).

Mitteilungen des K. K. Österreich. Museums für Kunst und Industrie, Wien 1892—4.

Hankiewicz C. Dr. — Die Kilimweberei und die Kilimweberschule in Okno, Wien 1894 (виписи з Exner-a і Riegl-a про килимарство по вказівкам В. Федоровича).

Ковры Бессарабин, рисовал Владимир Арбузов, Одесса 1902 (Дуже важне для історії килимарства на Поділлі).

Кузьминъ Е. М.: О некоторых памятниках южнорусского прикладного искусства. Старые Годы VII.—VIII., 1909.

Kulczycki Włodz. — Koberce wschodnie XVII. w. w Muzeum Stauropigijnem we Lwowie, Kraków 1910.

Peasant Art in Austria and Hungary, The Studio, autumn 1941.

(Знімки 438, 440: два барвні килими з деревцями в горшках і птичками, 447—8: два килими, квічастий і геометричний).

Peasant Art in Russia, The Studio — autumn 1912, The Ukraine (на табл. 360—384 укр. килими).

Українське Мистецтво — l'Art d'Ukraine В. Щербаківського, Відень 1913 (Килим-коць Полуботка і подільський з квітами в збанку).

„Kilim-Zakopane“, Kraków 1913 (цінне спробами нового килиму).

Krajowa wystawa kilimów dawnych i współczesnych, Lwów 1913—1914 r. (із статтями Братковського і Стронера на основі Федоровича — Exner-a і Riegl-a).

Із численної дуже багато ілюстрованої літератури про східні коври належить назвати:

Шавров Н. — Ковровое производство в Малой Азии, Тифлис 1902.

Ковровыя издѣлія Средней Азии из собрания А. А. Боголюбова I.—II., Спб. 1908.

Neugebauer R. — Orendi J.: Handbuch der orientalischen Teppichkunde, Leipzig 1909.

Bode W. — Vorderasiatische Knüpfteppiche aus älterer Zeit, Leipzig 1914.

Oettingen R. — Grote Hasenbalg W.: Meisterstücke orientalischer Teppichkunst.

Grote Hasenbalg W. — Der Orientteppich, seine Geschichte und seine Kultur, Berlin 1922.

Ostasiatische Teppiche I.—II., Berlin, Scara-bäus Verlag.

Збірки галицьких килимів знаходяться в Музею Дзедушицьких і Міському Промисловому Музею у Львові (оба по ул. Рутівського).

Збірки давніх килимів України і Галичини є в Національному Музеєві (ул. Мохнацького 42), а переважно з половини XIX. в. в музеєві Наукового Т-ва ім. Шевченка у Львові (ул. Чарнецького 24).

ЗНИМКИ І РИСУНКИ.

Рис. 1.

НАЦІОНАЛЬНИЙ
ІНСТИТУТ
ІСТОРИЧНОЇ
ДУМКИ

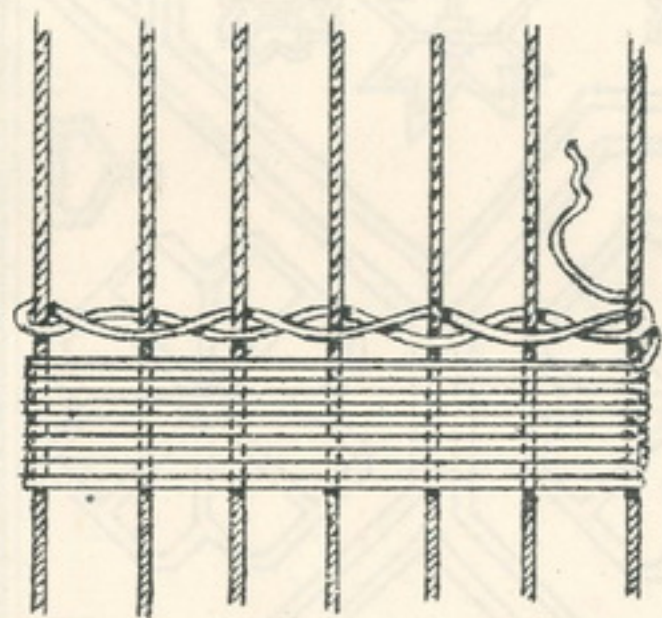

Fig. 1

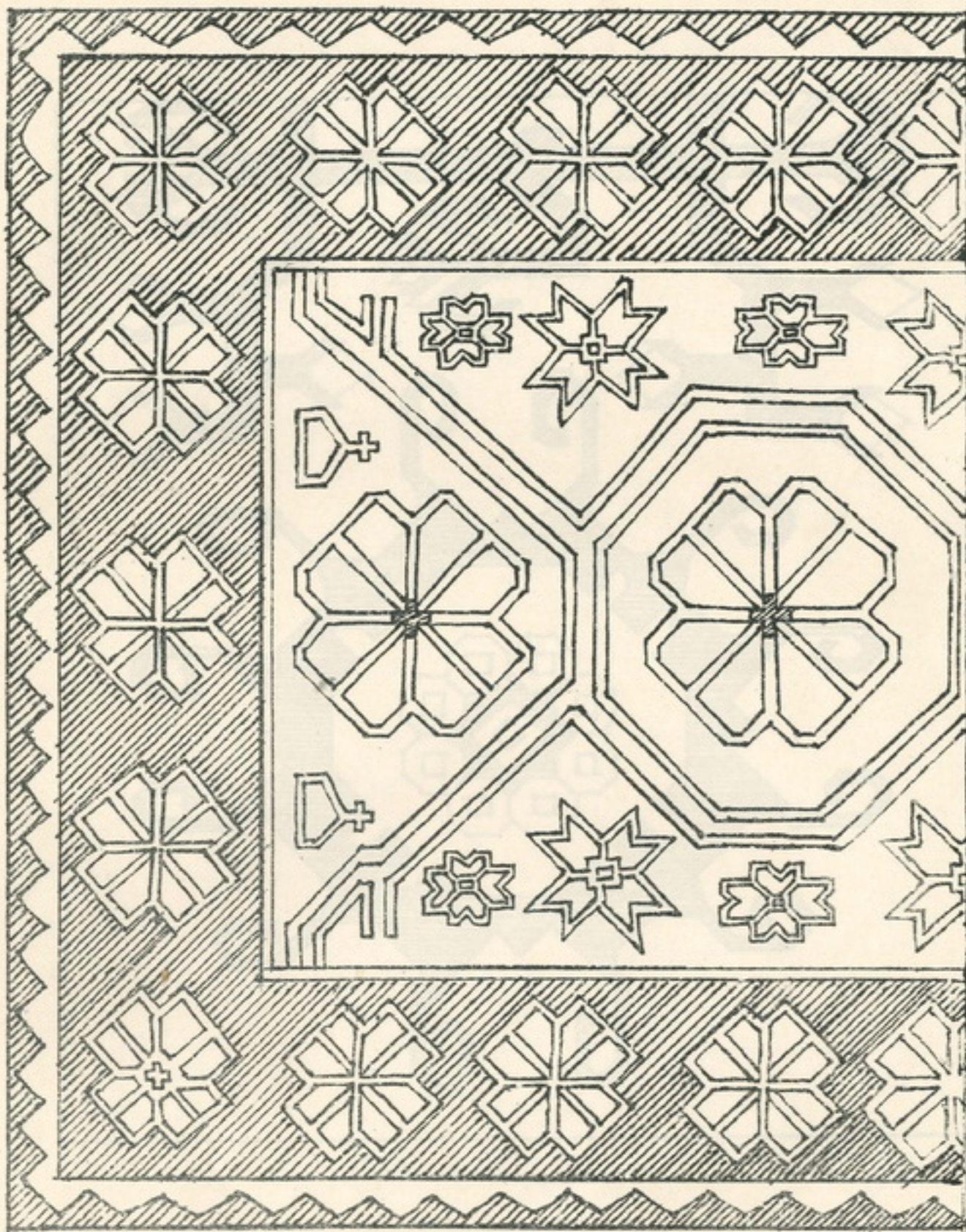

FIG. 2

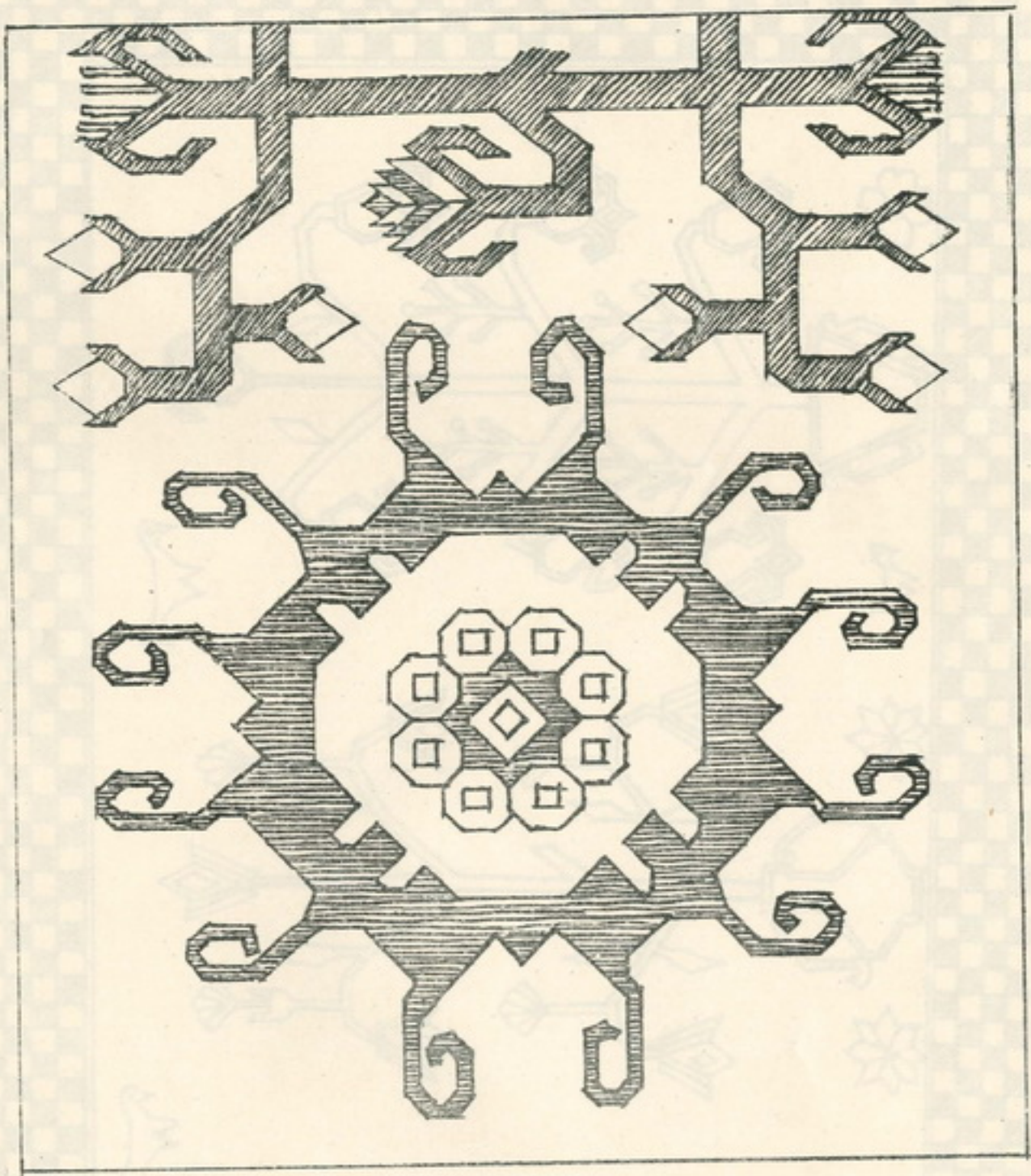
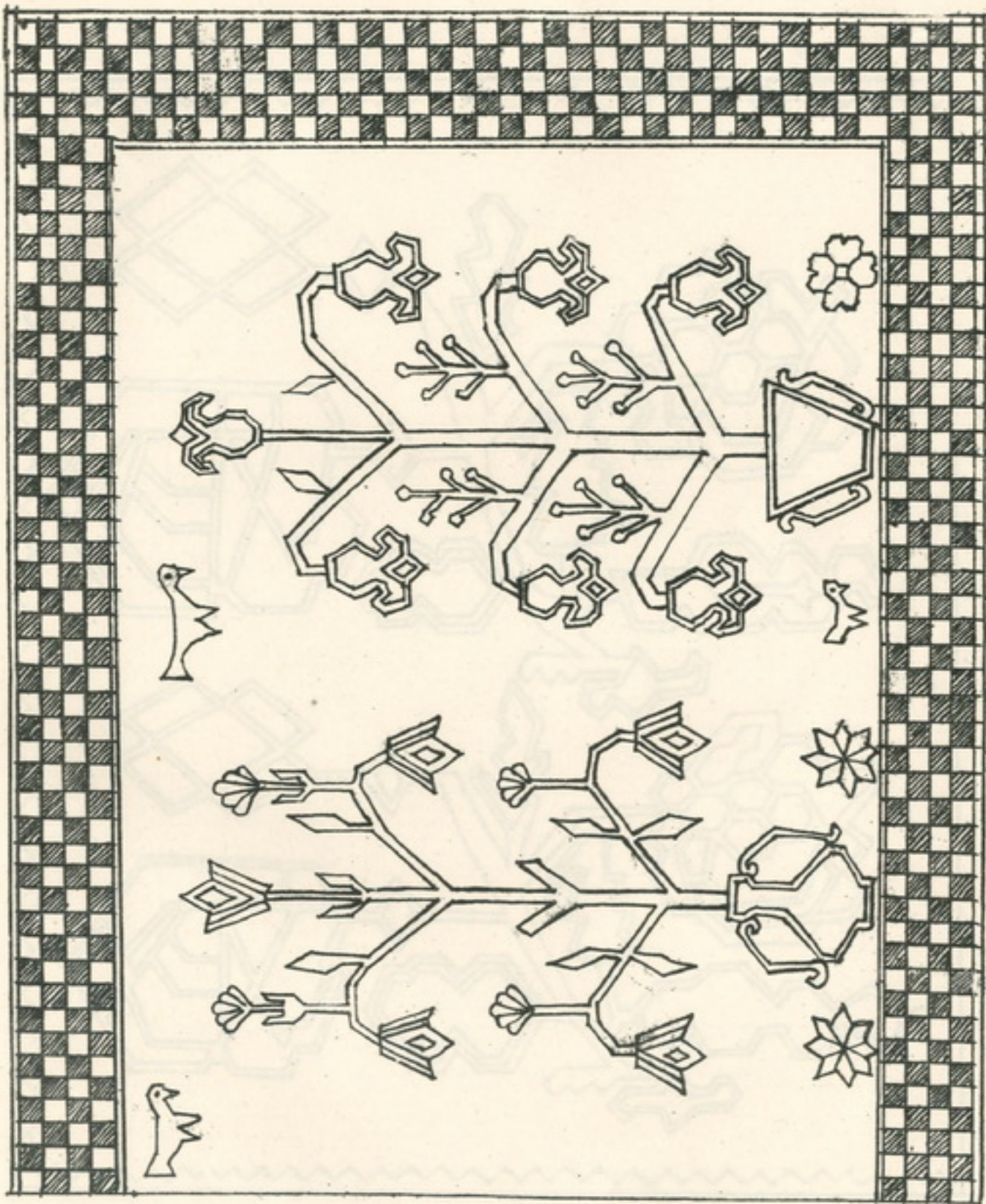

Рис. 3.

Б.П.

Рис. 4.

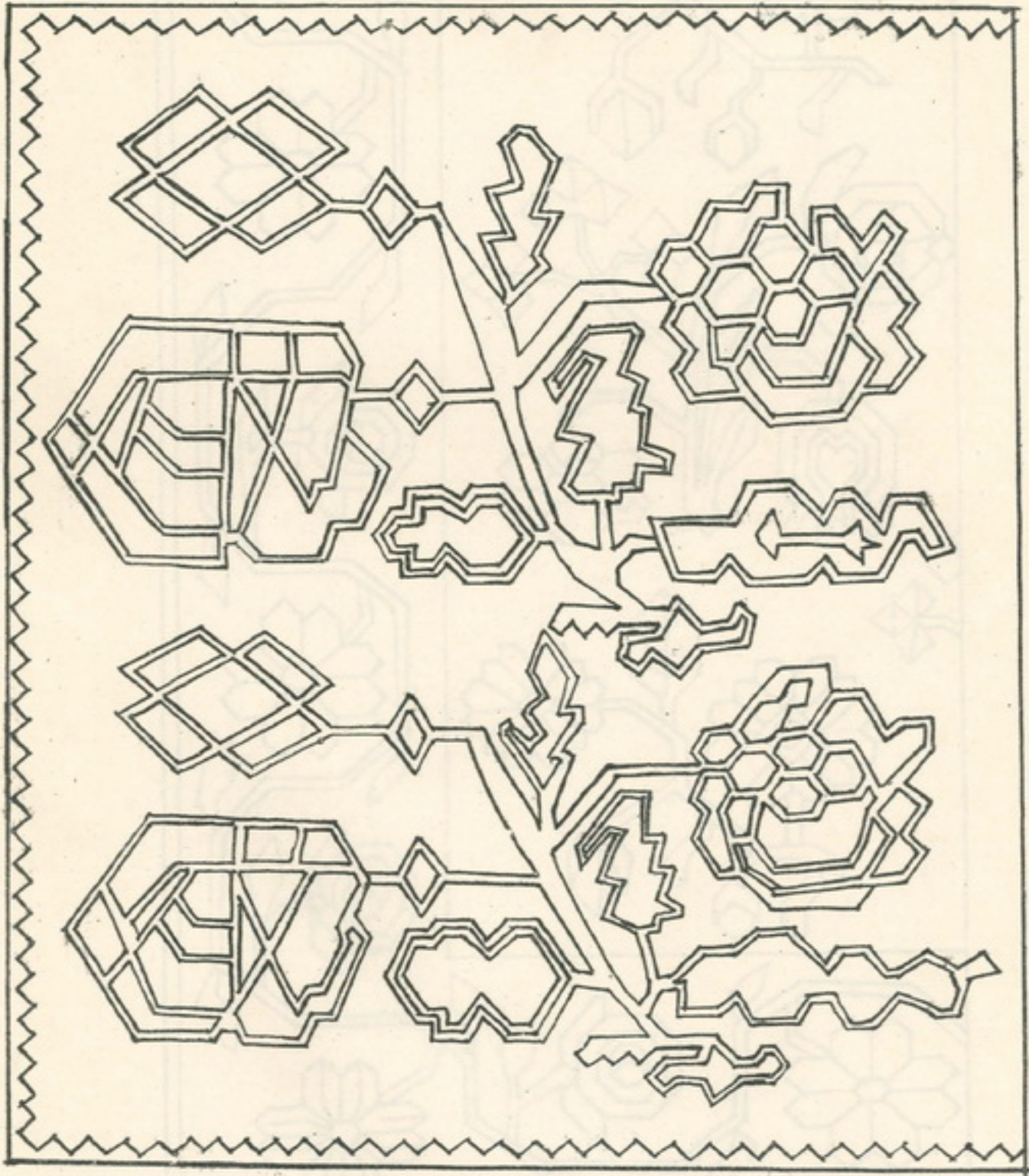

Рис. 5.

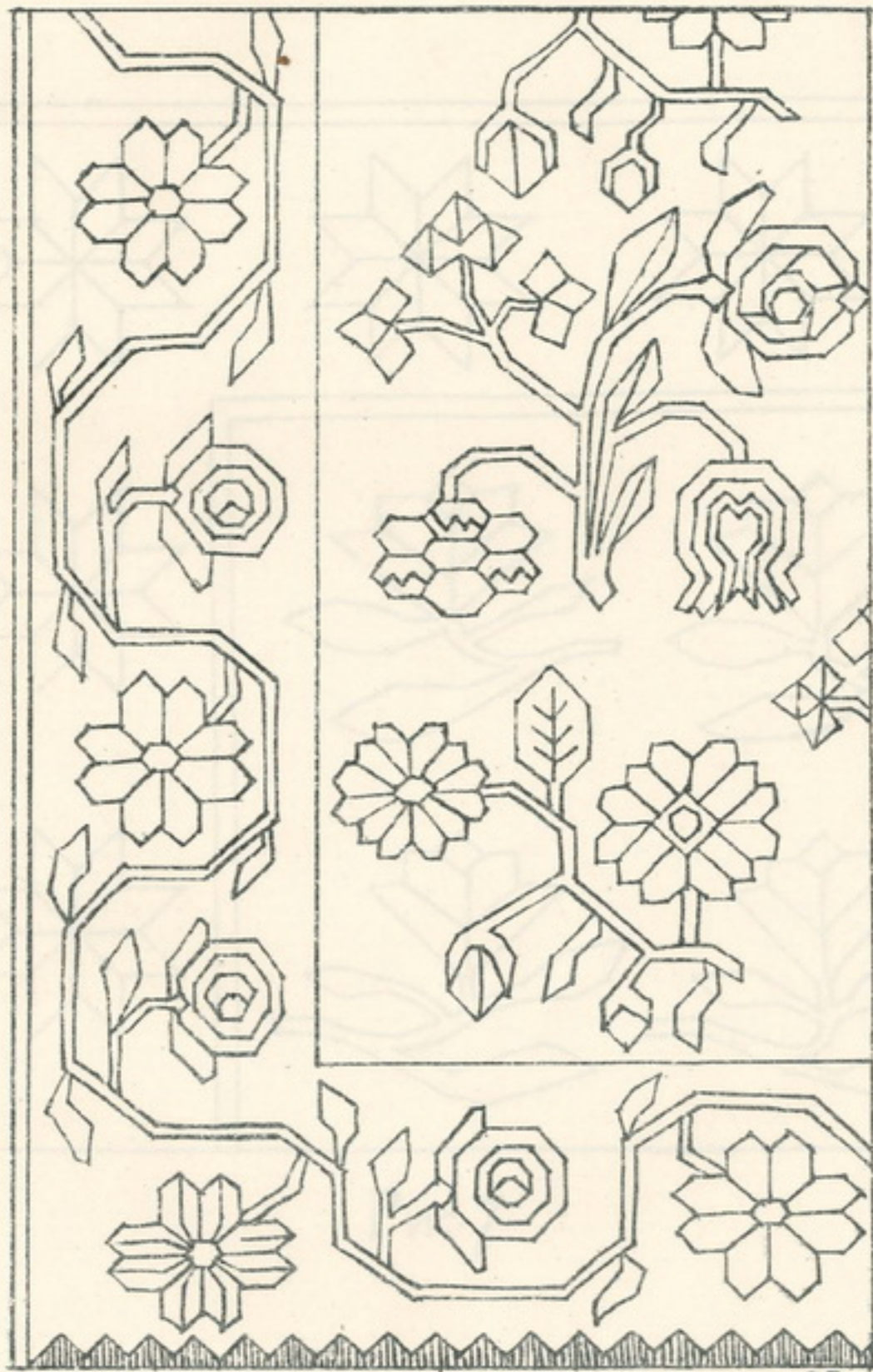

Рис. 6.

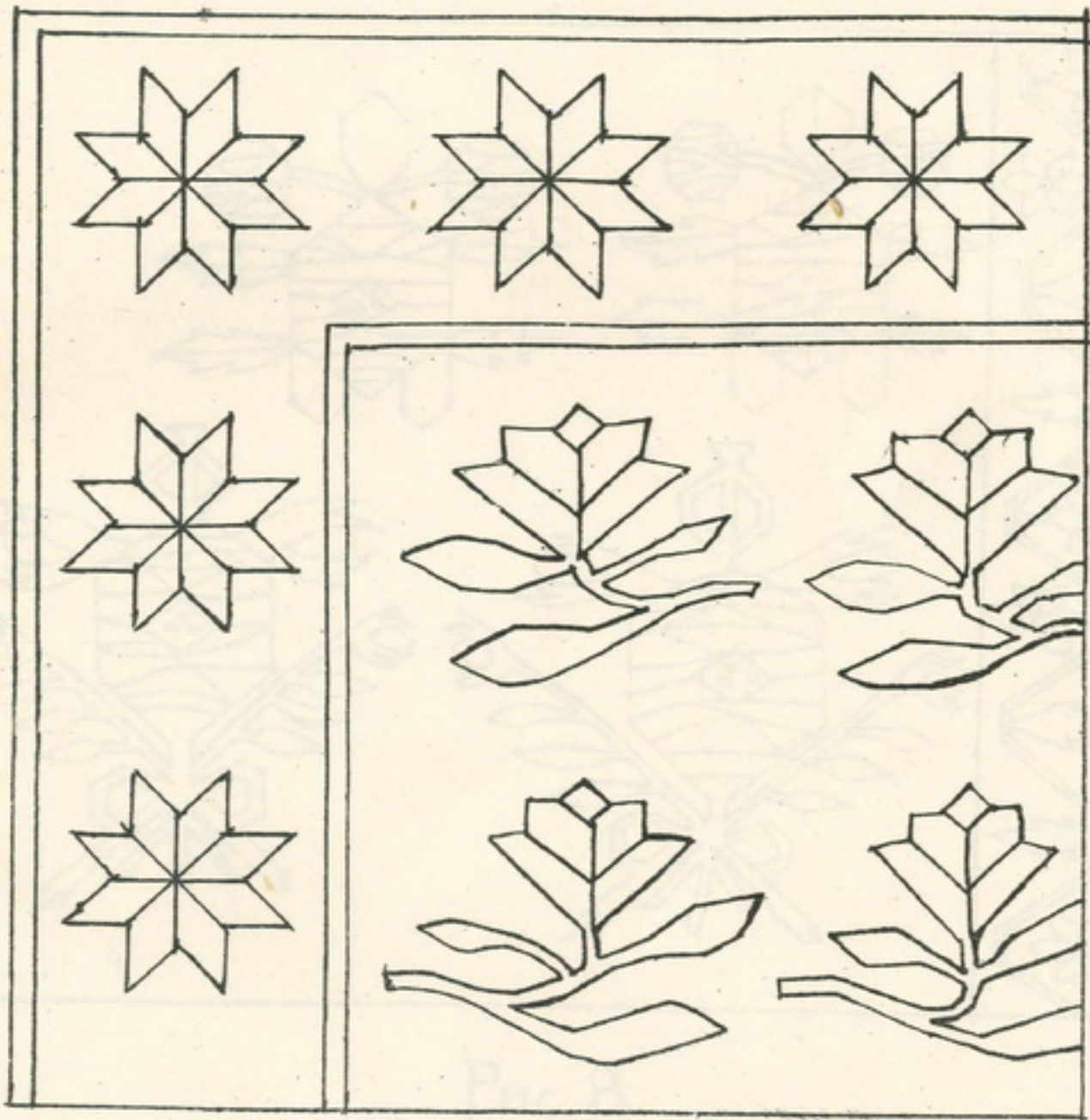

Рис. 7.

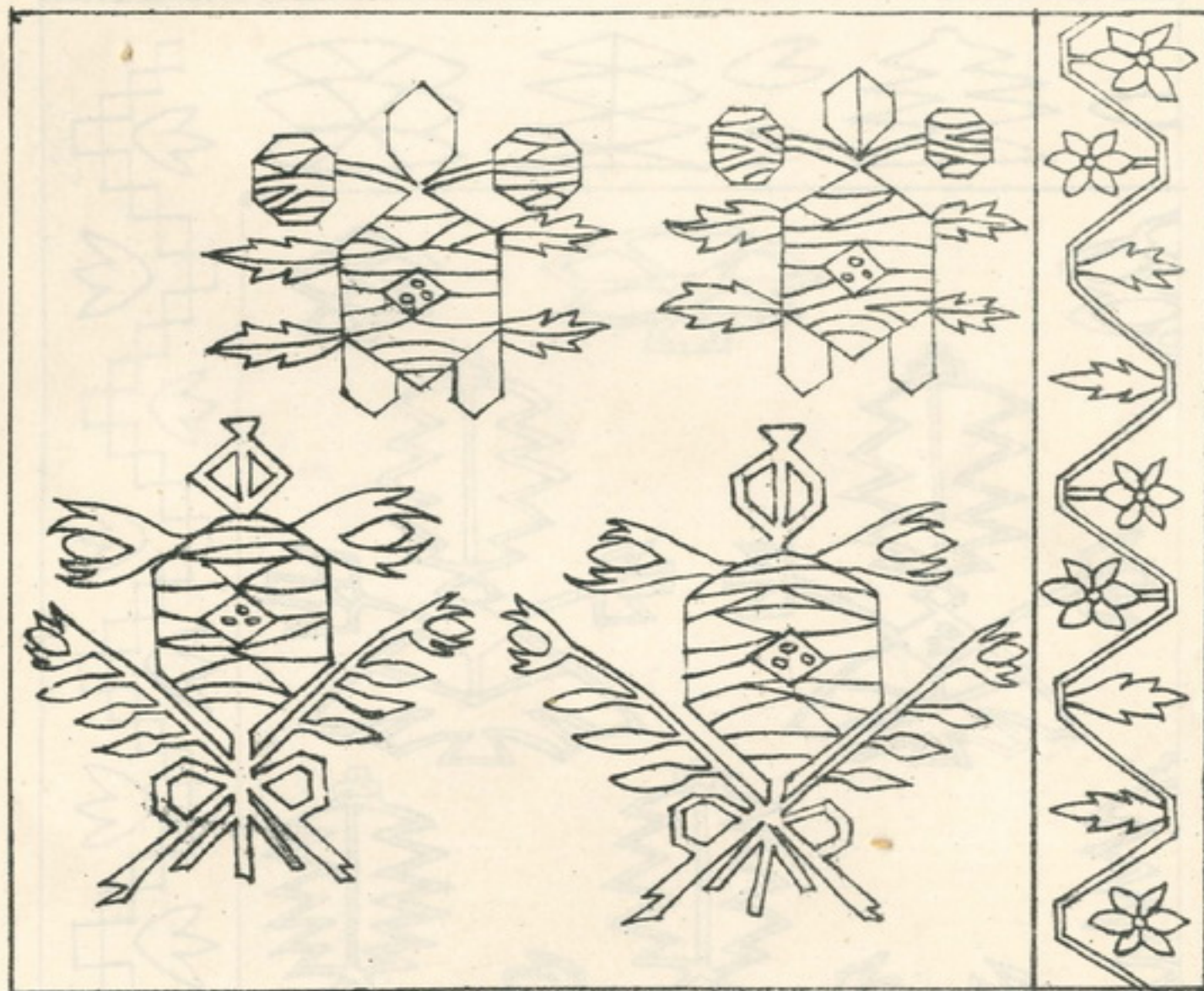

Рис. 8.

Рис. 9.

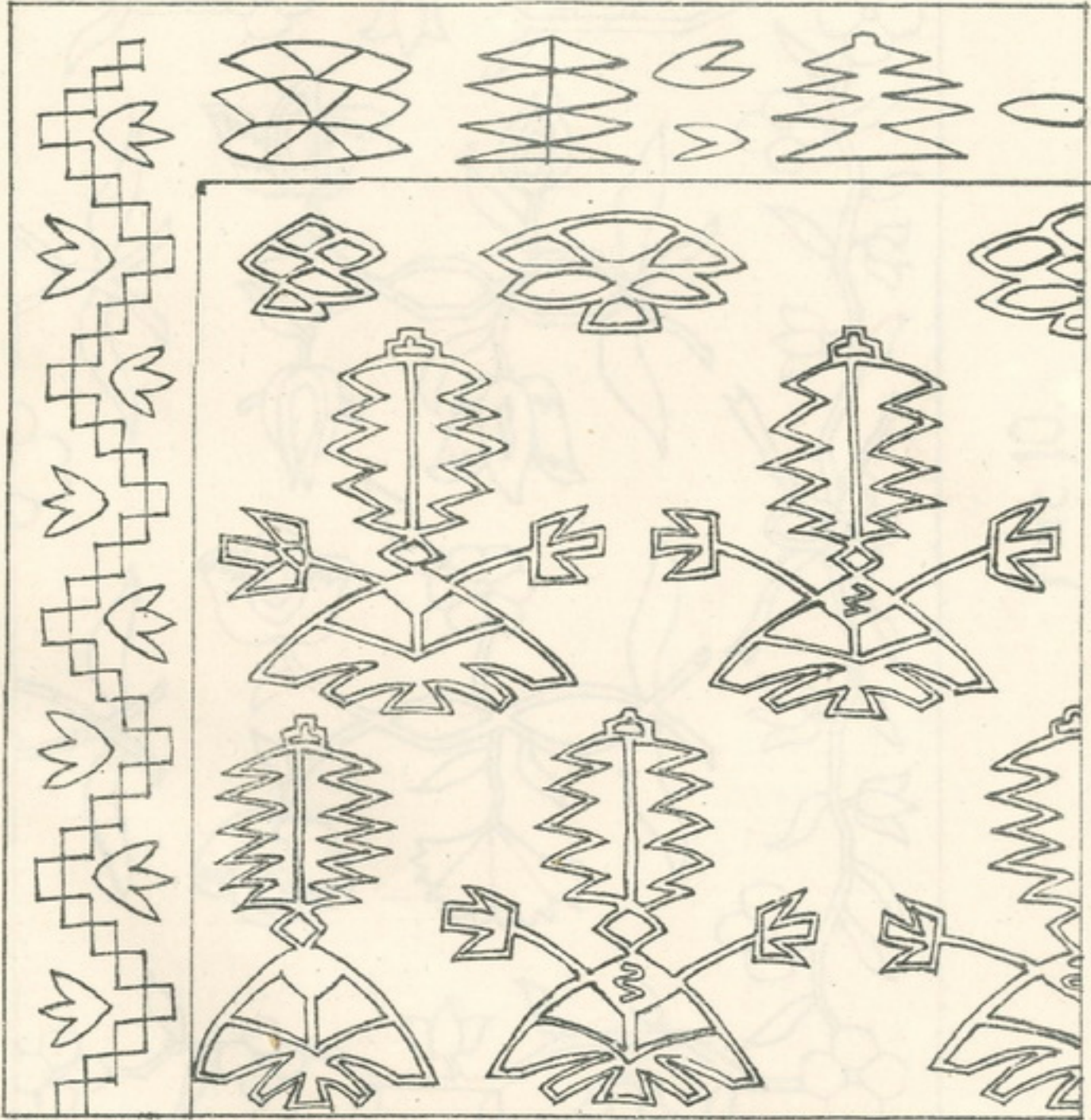

Рис. 9.

#

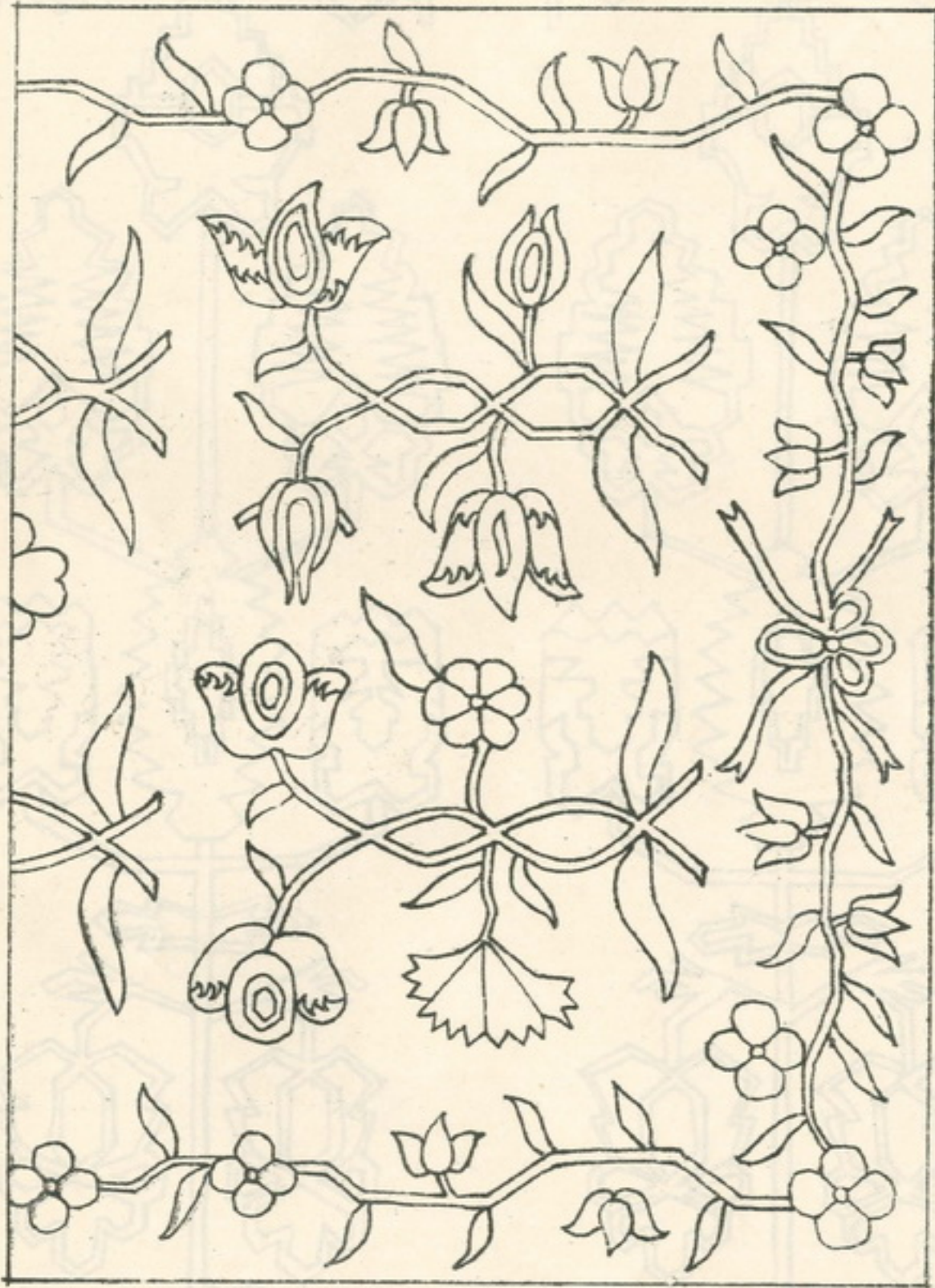

Рис. 10.

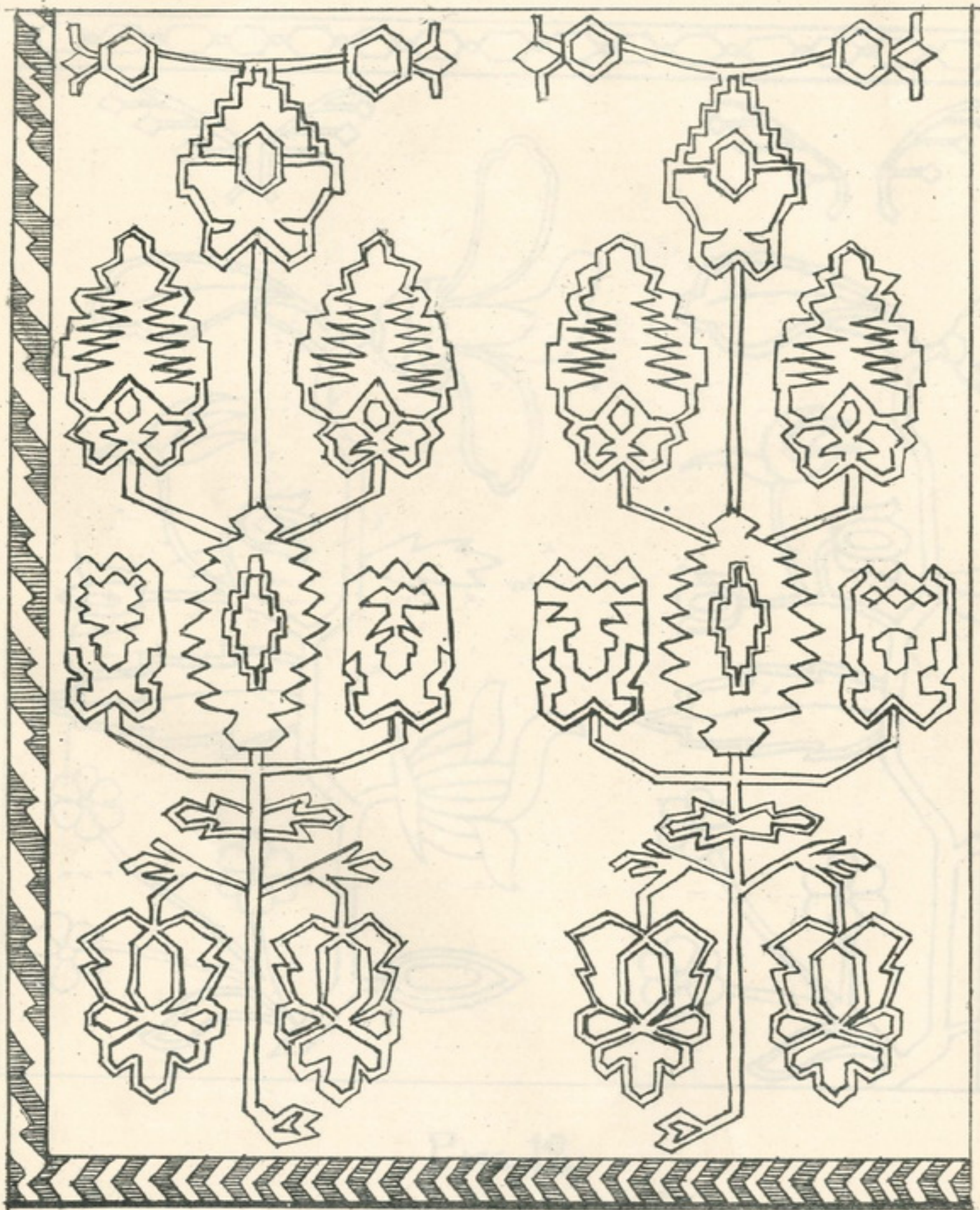
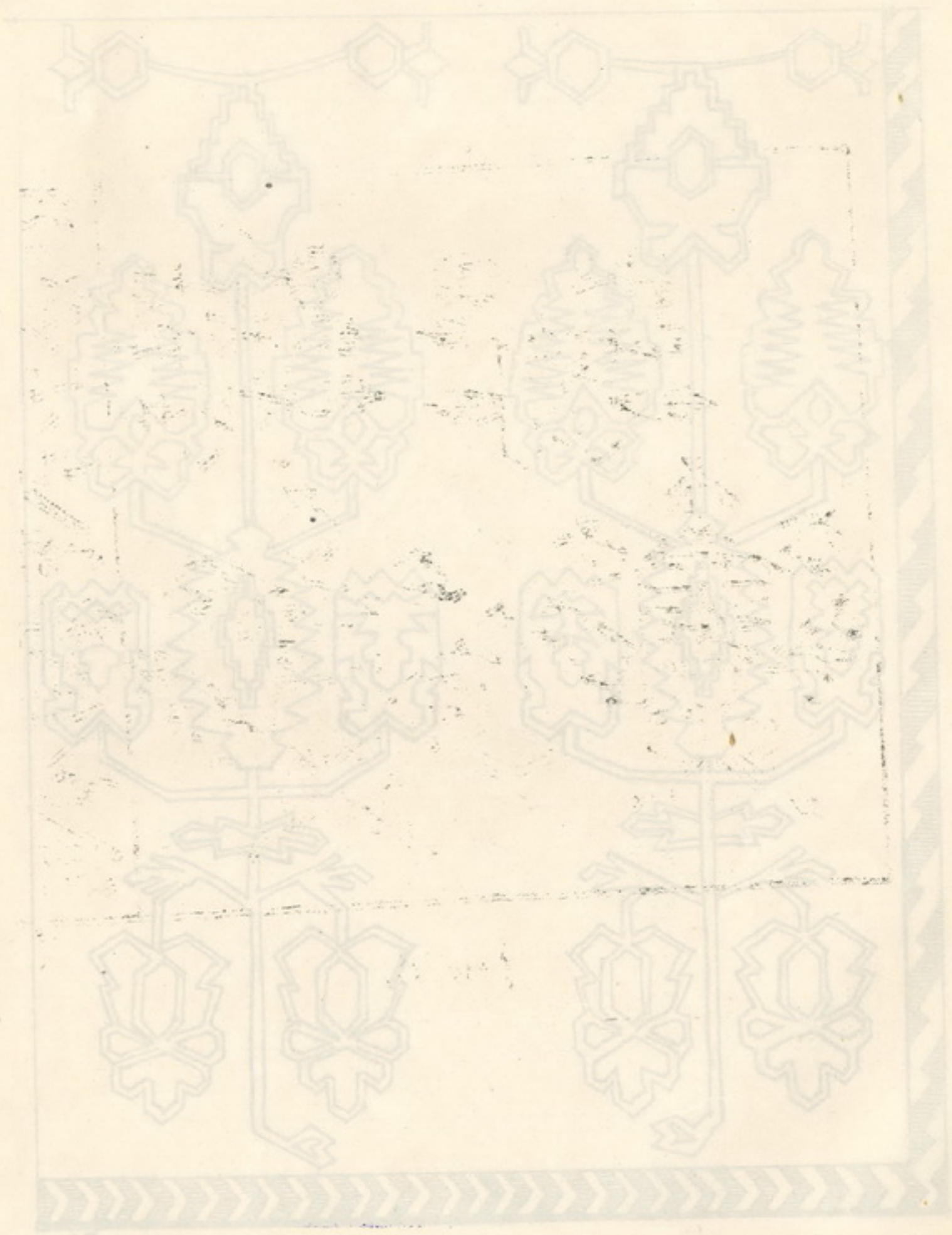

Рис. 11,

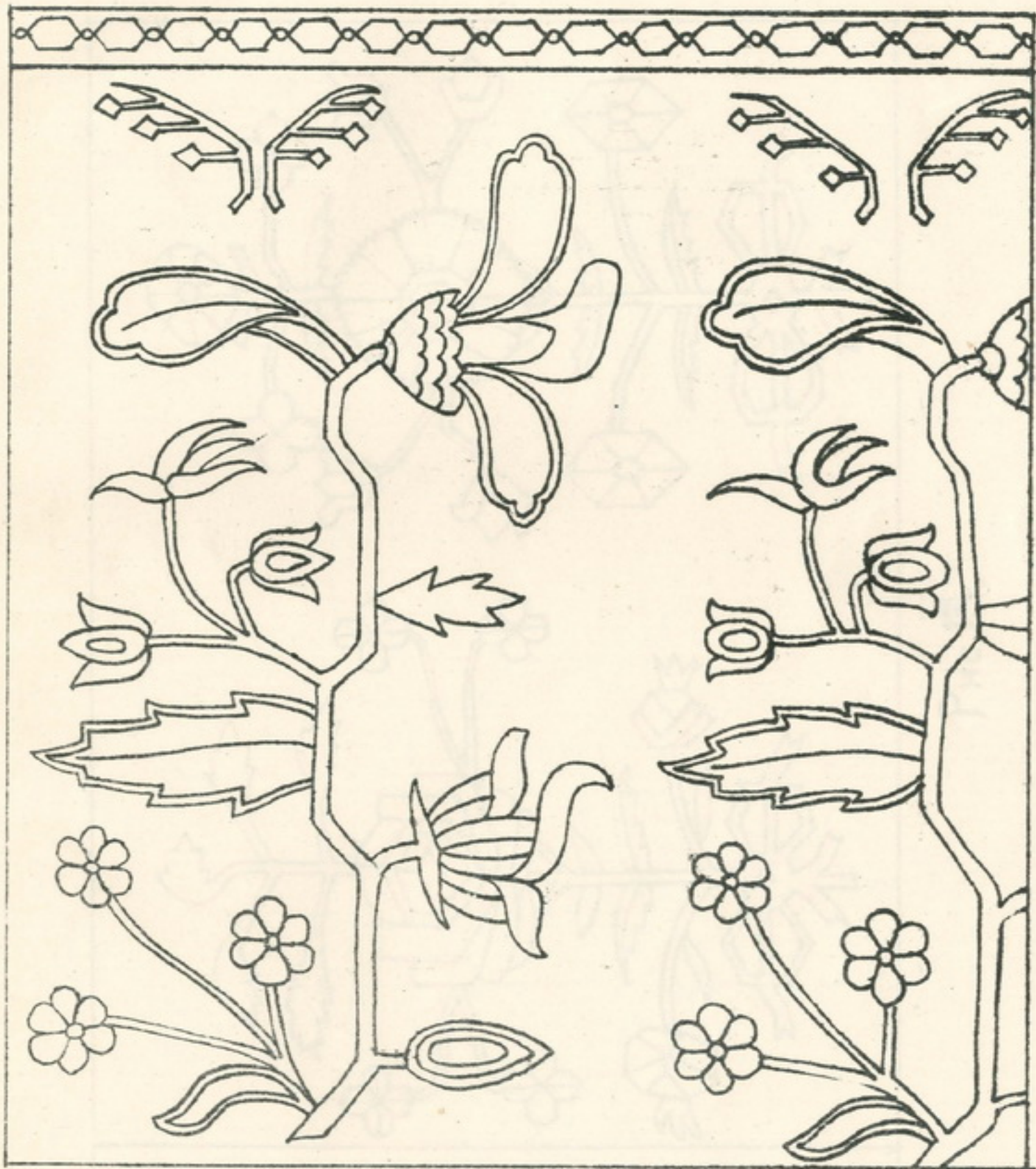

Рис. 12.

31059

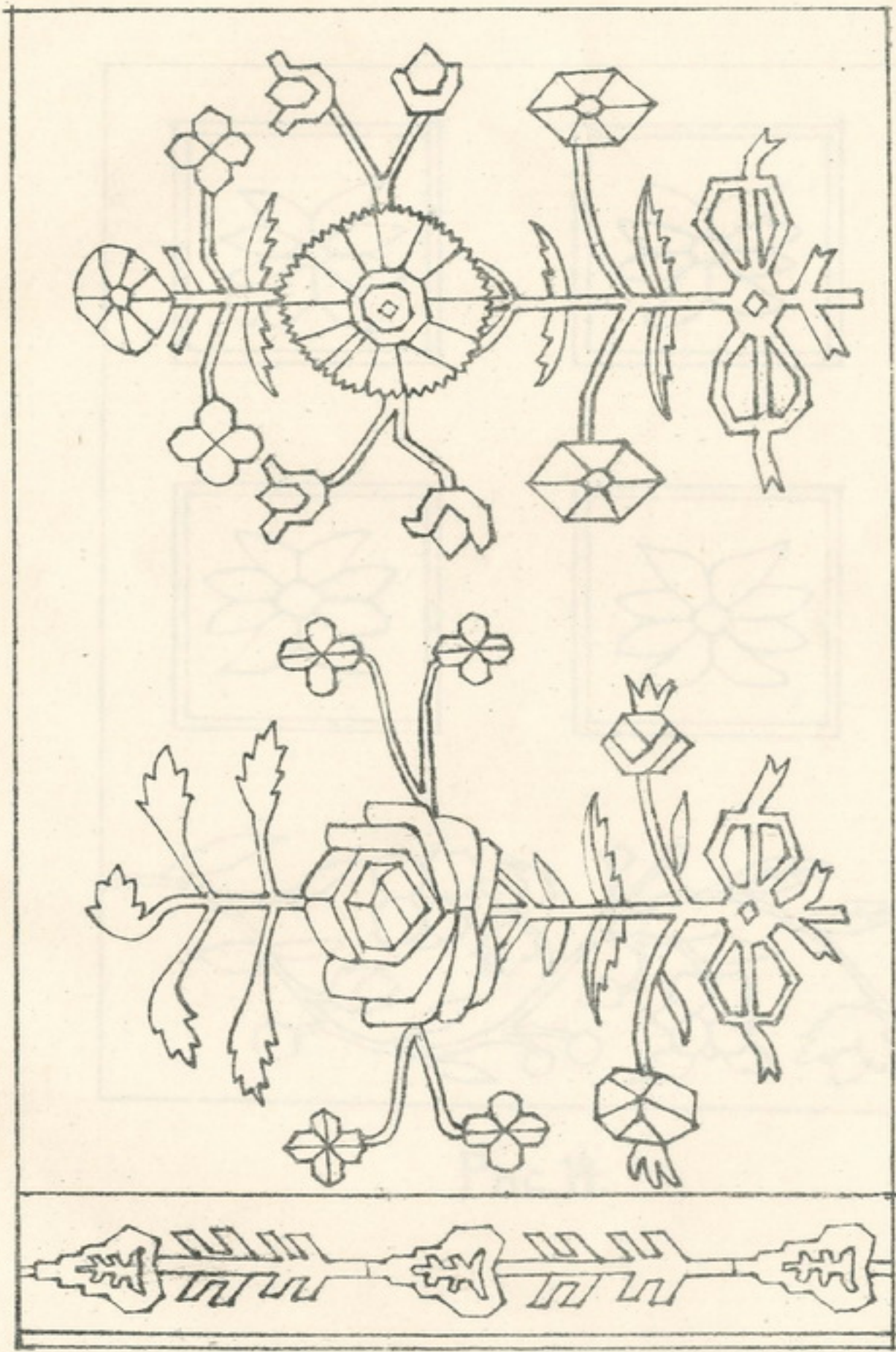

Рис. 13.

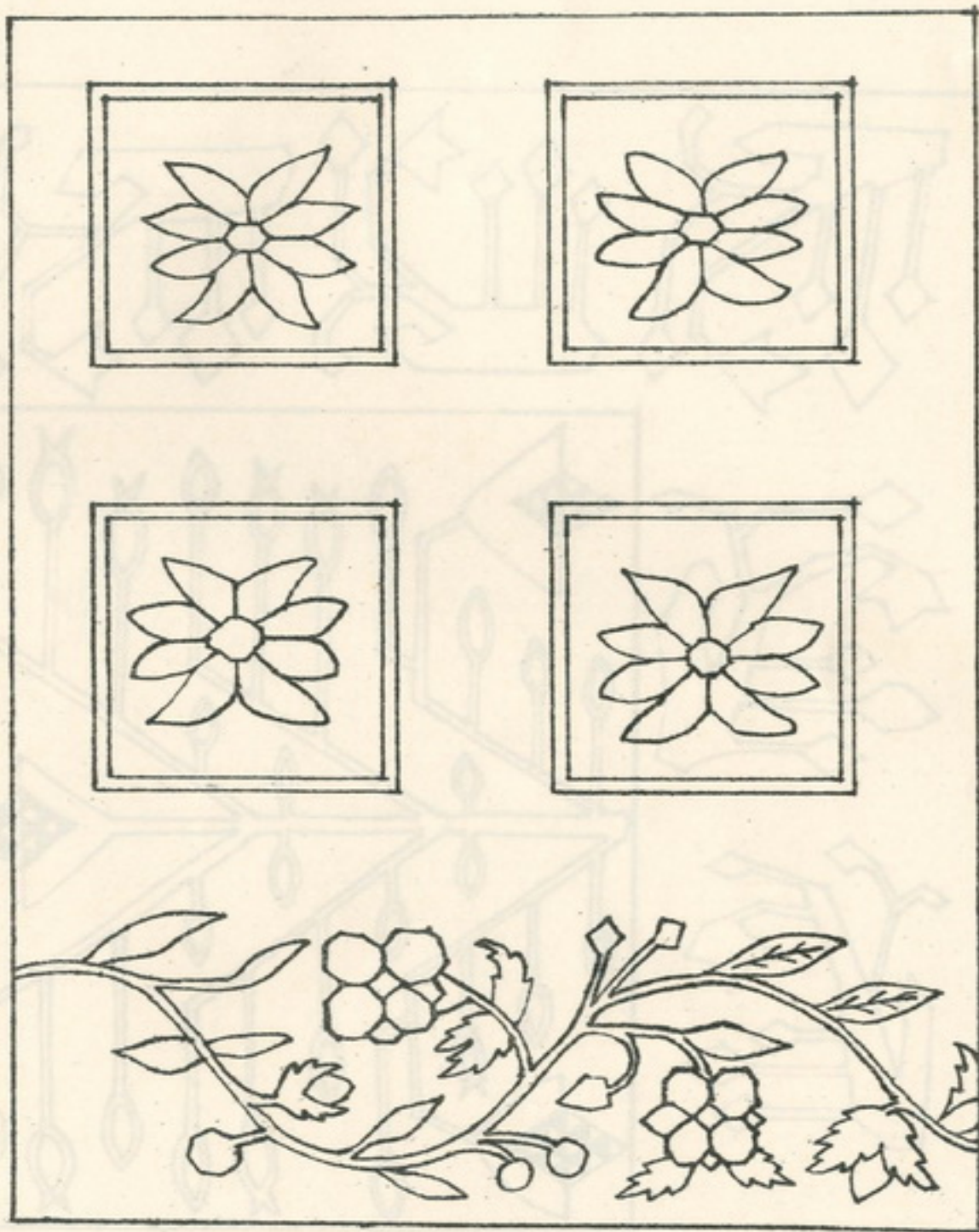

Рис. 14.

Рис. 15.

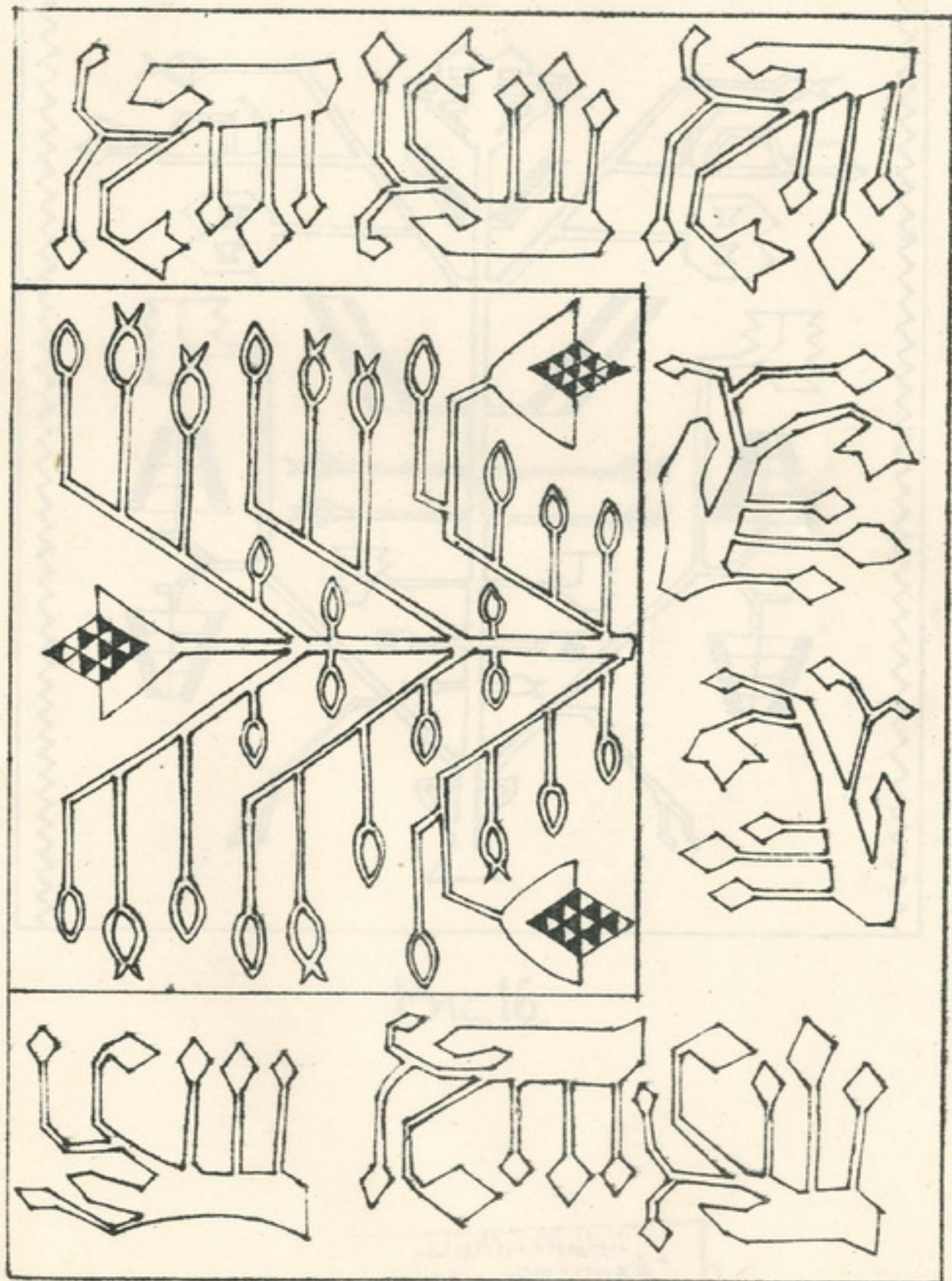
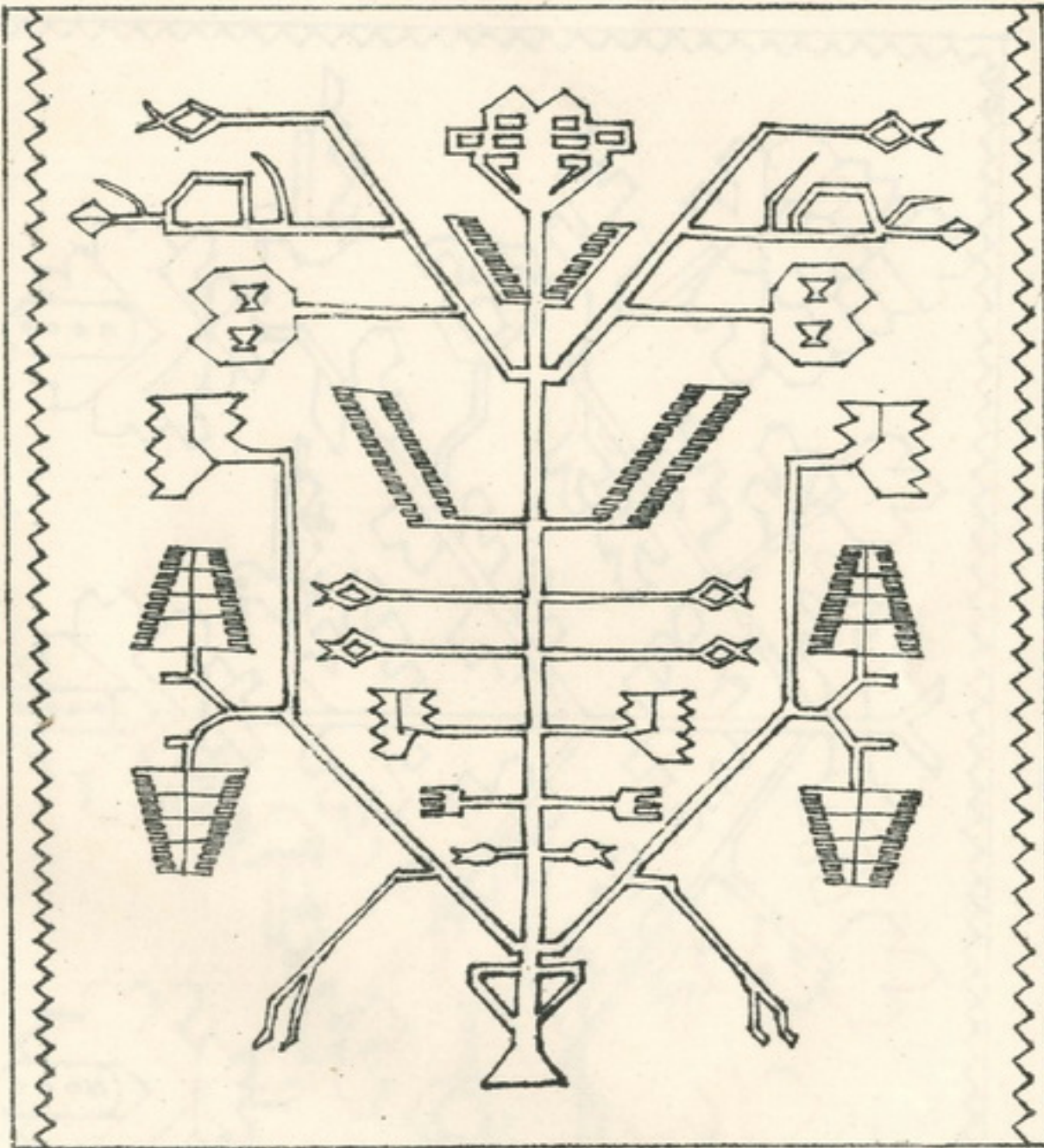

Рис. 15.

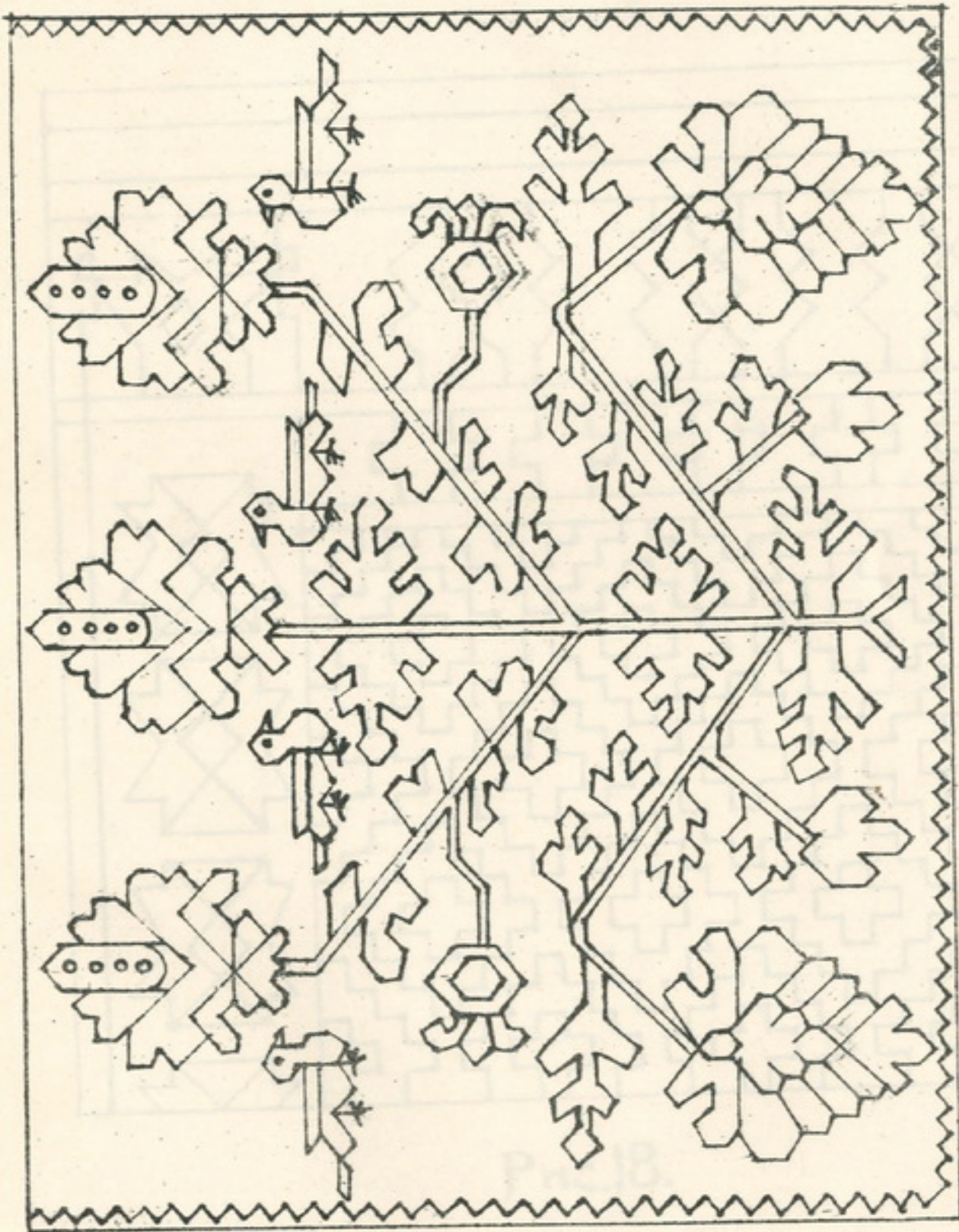

Plc, 16.

Pnc. 17.

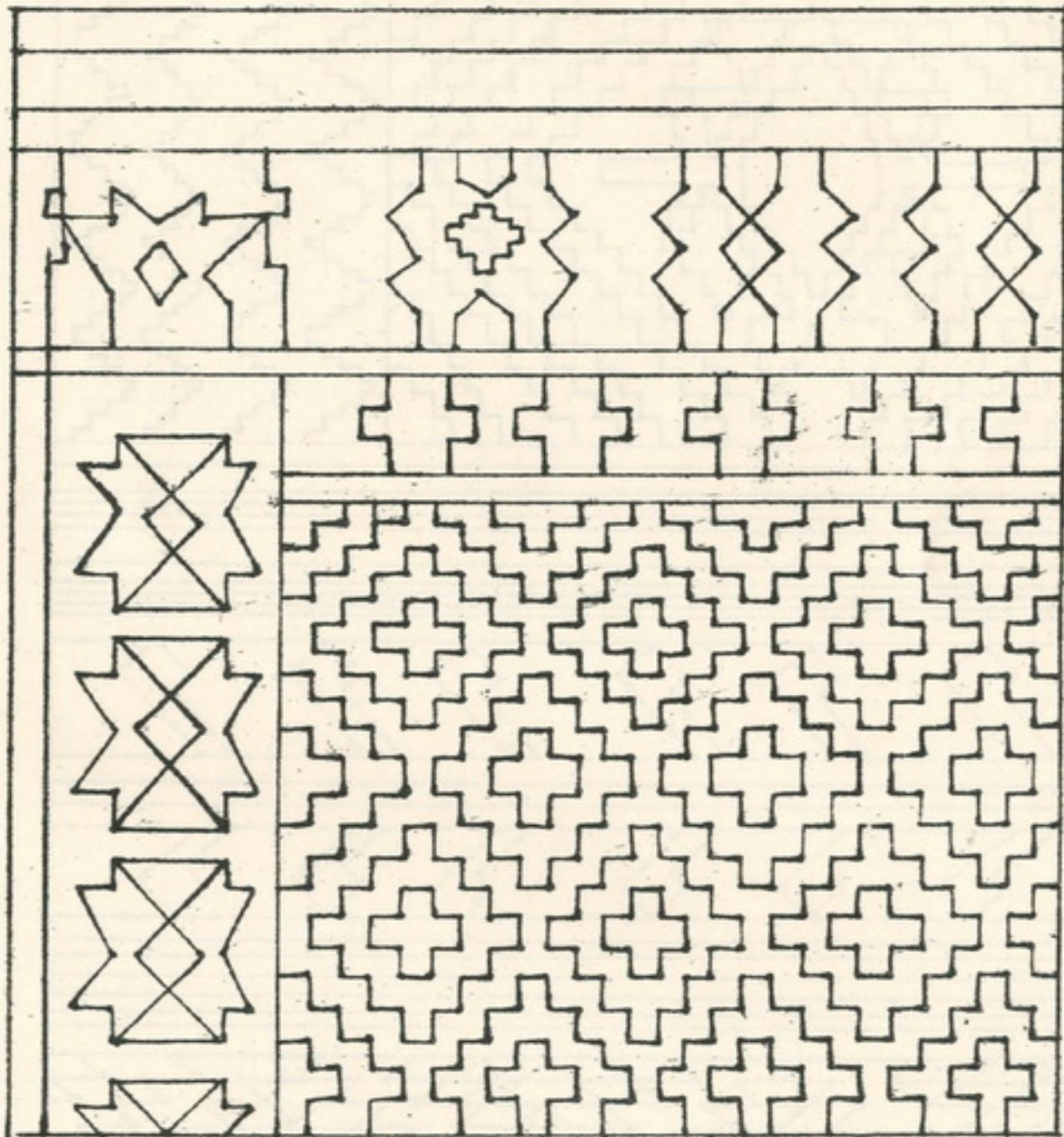
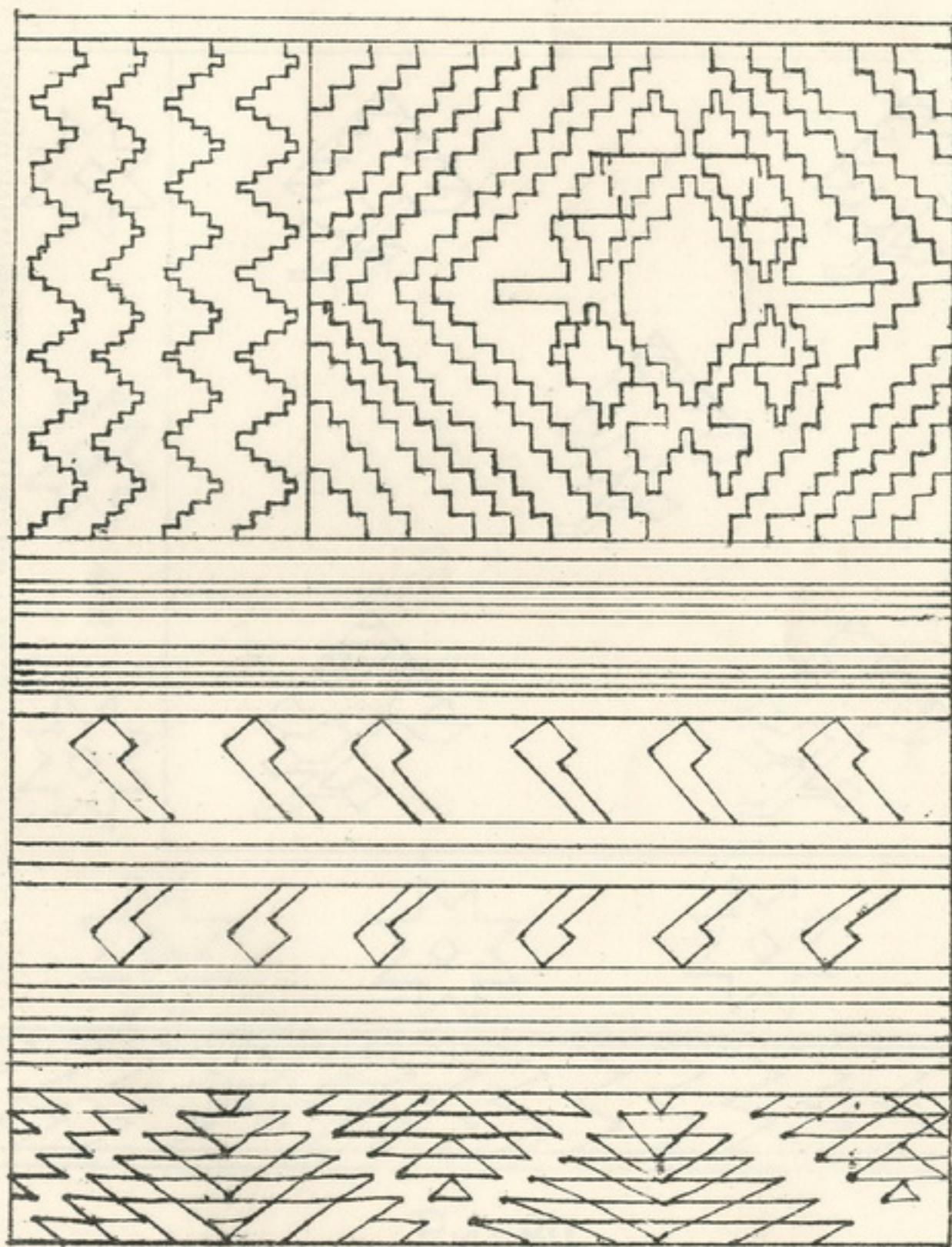

Рис. 18.

Pnc.19.

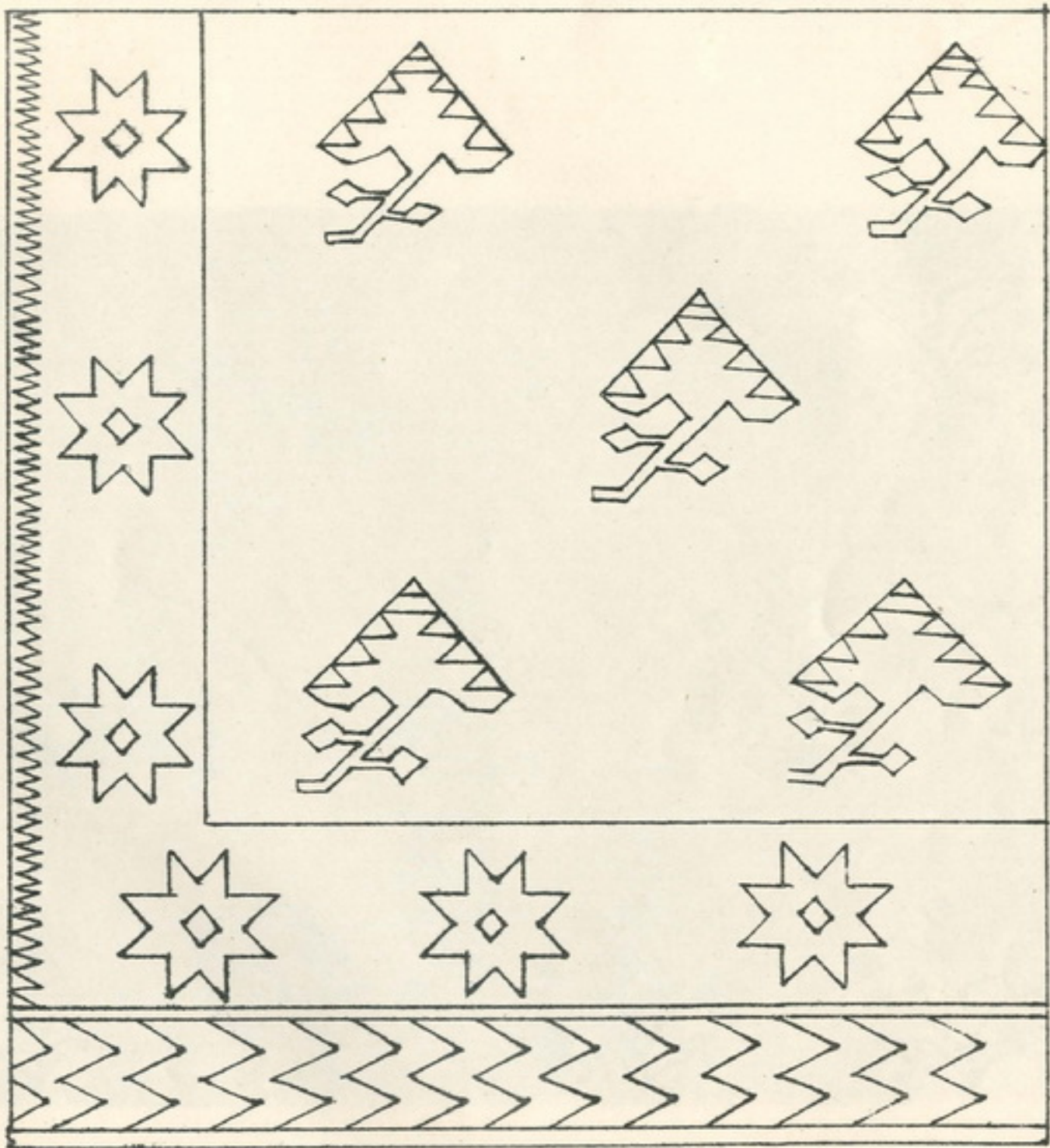

Рис.20.

1. Килим-ноць.

II. Оборот основи коця.

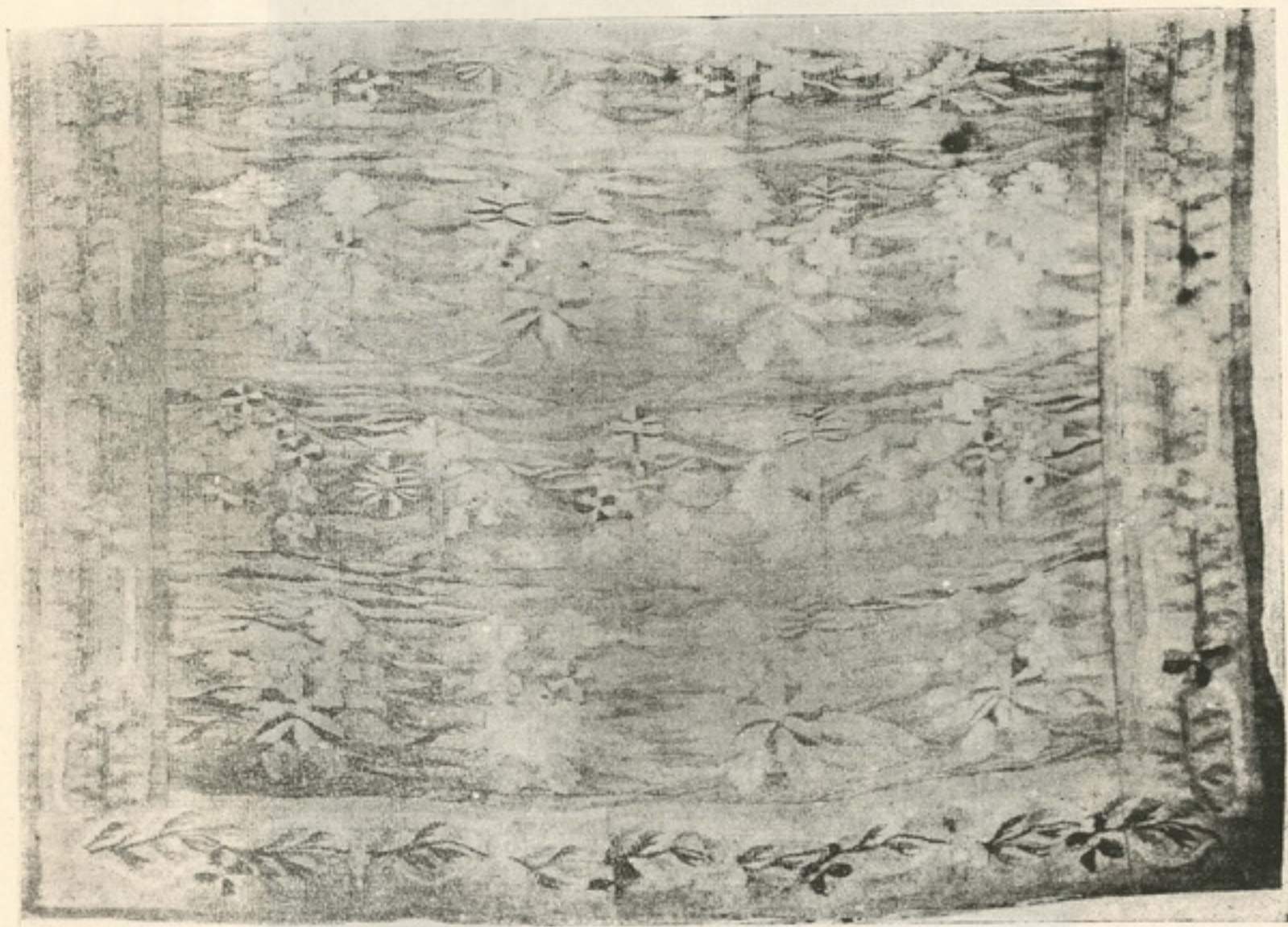

III. Синьо-жовтий килим поч. XVIII. в. з Полтавщини.

IV. Сірий панський килим з Полтавщини, пол. XVIII. в.

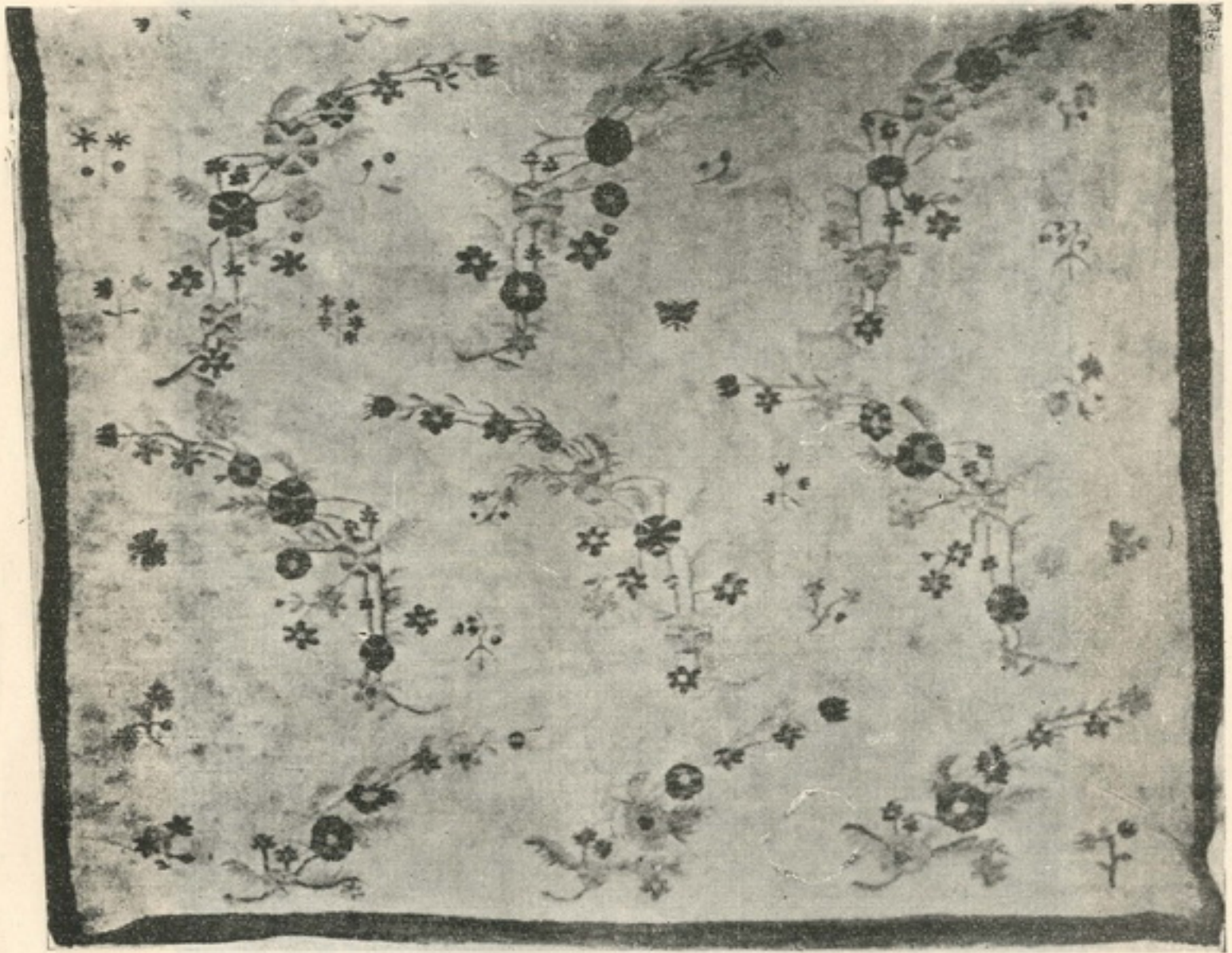

V. Чорний килим к. XVII. в. з Полтавщини.

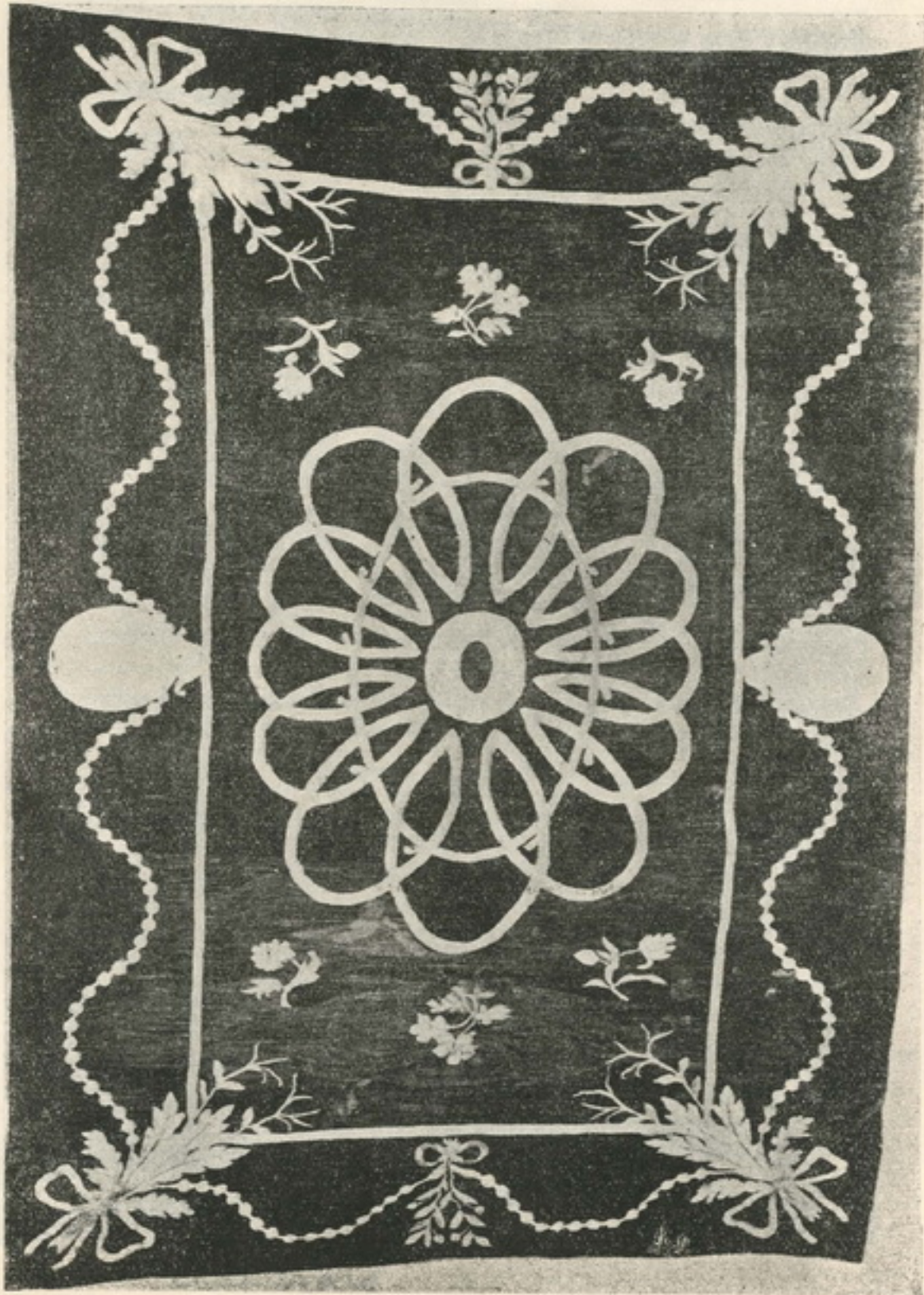

VI. Білий килим панський часів Катерини II.

VII. Синій килим кінець XVIII. в., з вензелями В. Д.

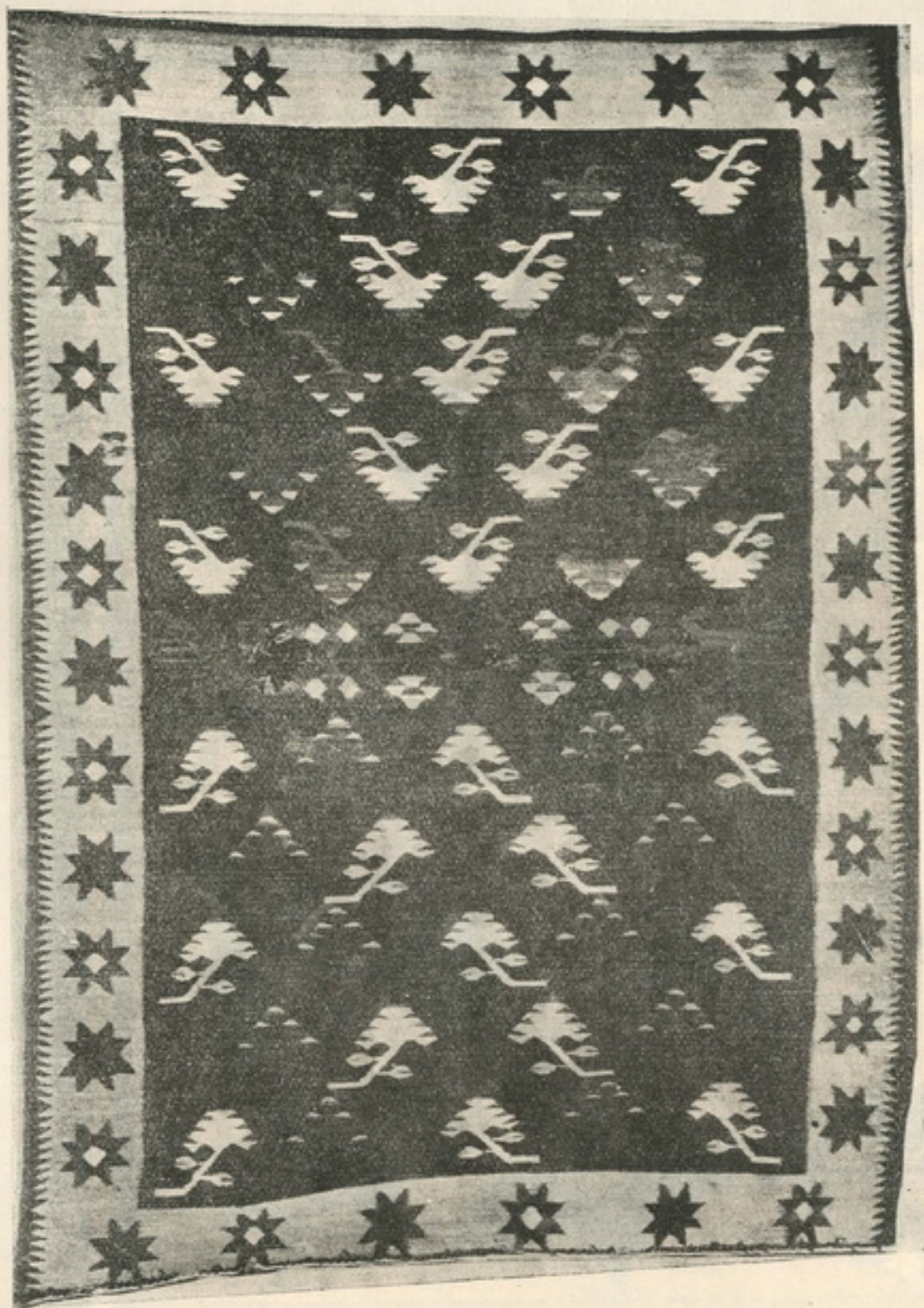

VIII. Зеленавий гуцульський килим з-під Буковини, кін. XVIII. в.

IX. Синій килим з Злосеччини з пол. XIX. в.

